

**Makale Künyesi (Araştırma):** Çubukçu, M. (2020). İslami döneme ait Uygur harfli Türkçe metinlerin yazım özellikleri. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 507-544.

## İSLAMİ DÖNEME AİT UYGUR HARFLİ TÜRKÇE METİNLERİN YAZIM ÖZELLİKLERİ<sup>1</sup>

Melek ÇUBUKCU<sup>2</sup>

### ÖZET

Yazım genel olarak bir dilin belli kurallarla yazıya geçirilmesi olarak bilinir; fakat yazımın fonetik değerleri vermediği durumlar da olabilir. Çalışmamızda, belirlenen eserlerin incelenmesi yoluyla, İslami döneme ait Uygur harfli Türkçe metinlerin yazım özelliklerinin bir sınıflandırması yapılmıştır. Bu çalışmada Uygur harfli metinlerin Arap harfli metinlere göre fonetik değerleri yansıtma kabiliyetini göstermek, alıntı kelimelerin yazımında müstensihin telaffuza mı yoksa özgün yazıma mı bağlı kaldığını ortaya çıkarmak, Manihaist-Budist döneme ait olan Uygur harfli metinler ile İslami dönem metinleri arasındaki farklılık ve benzerlikleri tespit etmek, İslami döneme ait Uygur harfli metinlerin transkripsiyon metinleri gibi kullanılıp kullanılmayacağını belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmada İslami Dönem'e Ait Uygur harfli metinlerden Bahtiyarname, Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikayesi, Kutadgu Bilig (Viyana Nüshası), Atebetü'l-Hakayık (Semerkant Nüshası) , karşılaştırma yapabilmek adına da Manihaist-Budist Döneme ait Uygur harfli metinlerden Altun Yaruk (6.Kitap), Altun Yaruk (7. Kitap), İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Huastuanıft, Üç İtigsizler incelenmiştir.

**Anahtar kelimeler:** İslami dönem, Uygur harfli metin, yazım.

### THE WRITING PROPERTIES OF TURKISH TEXTS IN THE ISLAMIC PERIOD

### ABSTRACT

Writing is generally known as the transcription of a language by certain rules; but there may also be situations where writing does not give the phonetic values. In our study, a classification of the spelling characteristics of the Turkish texts with the Uigur letters from the

<sup>1</sup> Bu makale, 2019 yılında tamamlanan "İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinlerin Yazım Özellikleri" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

<sup>2</sup> Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Arş. Gör. Dr. melek0134@gmail.com  
<https://orcid.org/0000-0001-6821-2681>

Islamic period was made by examining the determined works. In this study, to reveal the ability of the Uighur letters to reflect the phonetic values according to the texts written with Arabic letters, to find out whether the writing is related to the pronunciation or original writing in the writing of the words, It is aimed to determine whether the texts of Uighur texts of Islamic period can be used as transcription texts. In this study, Bahtiyarname, Rızvan Shah, Rıh-Afza Story, Kutadgu Bilig (copy of Vienna), Atebetü'l-Hakayık (Samarkand Copy), and Uighur letters belonging to Manichaeen-Buddhist period, Altun Yaruk (Book 6), Altun Yaruk (Book 7), Good and Bad Prince Story, Huastuanift, Three Gentiles were examined.

**Keywords:** Islamic period, Uighur letter text, spelling.

## GİRİŞ

İslami döneme ait Uygur harfli metinlerin kopyalarının çıkarılması 13. yüzyıldan sonra gerçekleşen Moğol İstilasası ile gerçekleşmiştir. Bu konuda Şçerbak, “British Museum Or. 8193”de kayıtlı Uygur Harfli Elyazma Mecmua ve Bunun Özbek Filolojisi İçin Önemi” başlıklı yazısında konuyla ilgili olarak şu bilgileri verir:

*“İslamın hakim olduğu bir devirde önce Arap alfabesiyle yazılmış olan eserler, sonradan hangi maksatla Uygur yazısına aktarılmıştır? Arap alfabesinin resmi yazı dili hüviyetini kazandığı bir devirde iki alfabenin paralel olarak kullanılmasını nasıl izah etmeli? Arap yazısı ile kaleme alınmış eserler Uygurca’ya aktarılırken niçin Uygur yazısının XIII. yüzyılda Moğollar tarafından benimsenmiş olan hat şekli tercih edilmiştir? Bütün bu sualler umumi olarak şöyle cevaplandırılabilir (Şçerbak, 1986, s. 138): Her zaman ve her vesile ile Çingiz Han neslinden olduklarını belirten Timur’un ahvadı Moğol İmparatorluğunun hakimiyetini desteklemek için her vasıtadan faydalanmaya çalışmışlardır. Uygur alfabesi bu gibi vasıtalarından birisi idi. Çünkü o, Türkler tarafından kullanılması bırakılarak bir süre geçtikten sonra, artık bir Türk yazısı değil de daha çok Moğol yazısı olarak mütalâa edilmekteydi” (Şçerbak, 1986, s. 139).*

Çalışmamızda, belirlenen eserlerin incelenmesi yoluyla , İslami döneme ait Uygur harfli Türkçe metinlerin yazım özelliklerinin sınıflandırılması yapılmıştır. Genel olarak, Arap harfli metinlerde yazımın fonetik değerleri vermediği ya da birtakım fonetik problemleri çözmede yardımcı olmadığı görülmüştür. Uygur yazımının bu problemi çözmede yardımcı olup olamayacağı konusu araştırılmaya muhtaçtır. Bu çalışma, İslami döneme ait olan Uygur harfli Türkçe metinlerde, yazımın fonetik değerleri gösterip göstermediği meselesini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Çalışmada; eserlerin yazımında müstensihin tasarrufunun ölçüsü, müstensihin metni hangi kurallara göre okuduğu, aynı dönemin Uygur harfli Türkçe metinlerindeki yazımlarda bölgelere göre değişkenlik görülüp görülmediği, metinlerin yazım özelliklerinden istinsah sahaları hakkında bilgi edinilip edinilemeyeceği, Uygur harfli metinlerin okuma kolaylığı sağlayıp sağlamadığı, Uygur harfli metinlerde Arap yazım geleneğinin etkisi, alıntı kelimelerin yazımında özgün yazıma ya da telaffuza bağlılık meselesi, Arapça ve Farsça bilgisinin kullanımı, Manihaist ve Budist döneme ait Uygur harfli metinlerin; İslami döneme ait Uygur harfli Türkçe metinler ile farklılık ve benzerlikleri araştırılmıştır.

İslami döneme ait Uygur harfli Türkçe metinlerden metin yayımı yapılmış olan *Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası*, *Atebetül- Hakayık'ın Semerkant Nüshası*, *Rızvan Şah ile Ruh-afza Hikayesi* ile; yayımı yapılmamış olan *Bahtiyarname*, öncelikle okunmuş, ardından metinlerin her biri için transliterasyon ve transkripsiyon yapılmıştır. Türkçe kelimeler ve alıntı kelimeler; ünlüler ve ünsüzlerin yazımı, ayrı yazılan kelimeler açısından incelenmiş, ayrıca eklerin yazımı da ayrı bir başlık altında ele alınmış, bunlara ait bulgular, sayısal verilerle desteklenmiş, metinlerin farklılık ve benzerlikleri ortaya konulmuştur. Manihaist ve Budist döneme ait eserlerin metin yayını yapılmış olanları kullanılmış, bu yayınlar seçilirken de yazmaların dahil olduğu çalışmalar incelenmeye gayret edilmiştir. Manihaist ve Budist döneme ait Uygur harfli metinler karşılaştırma yapmak amacıyla kullanılmıştır.

Metin hacimlerine göre, bazı metinlerde örnekleme yapılmış, bazı metinlerin ise tamamı incelenmiştir. İslami döneme ait olan Uygur harfli Türkçe metinlerden: *Kutadgu Bilig'in Viyana Nüshası* (1000 beyit /1580-2580 beyitleri arası), *Atebetü'l- Hakayık'ın Semerkant Nüshası* (tamamı), *Bahtiyarname* (tamamı), *Rızvan Şah ile Ruh-afza Hikayesi* (tamamı), İslami dönem dışında yer alan Manihaist ve Budist döneme ait Uygur harfli metinlerden: *Huastuanifi- Londra Nüshası* (32- 160.satır), *Altun Yaruk 6. Kitap-Petersburg Nüshası* (tamamı), *Altun Yaruk 7. Kitap- Petersburg Nüshası* (tamamı), *İyi ve Kötü Prens Öyküsü* (tamamı), *Üç İtigsizler* (tamamı) çalışılmıştır. Seçilen bu metinlerin örnekleme yapabilmek adına yeterli olduğu kanaatindeyiz. Bu konuda, araştırdığımız biçimde, bütünlüklü bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmanın, hem bu boşluğu doldurması hem de yapılacak olan diğer çalışmalarda, yazıma farklı gözle bakılabilmesi açısından faydalı olacağı görülmektedir.

## 1. İSLAMİ DEVREYE AİT UYGUR HARFLİ TÜRKÇE METİNLER

### 1. 1. Kutadgu Bilig

#### 1. 1. 1. Eser Hakkında Genel Bilgi

İslami Türk edebiyatının bilinen ilk büyük eseridir. 6645 beyitten oluşan manzum bir siyasetnamedir. 11. yüzyılda yazılmıştır. Yazarı Yusuf Has Hacib'tir. Kutadgu Bilig'in bugüne ulaşmış bulunan üç nüshası vardır: Herat (Viyana), Mısır, Fergana nüshaları. Herat (Viyana) Nüshası, Şahrüh Dönemi'nde 17 Haziran 1439'da Herat'ta istinsah edilmiştir. Uygur harflidir. Avusturya Milli Kütüphanesi Araçça yazmalar bölümü 1860 numarada saklanmaktadır. Mısır Nüshası Arap harflidir. 1374'ten önceki bir tarihte İzzeddin Aydemir adına istinsah edilmiştir. Kahire'de Mısır Devlet Kütüphanesinde. Fergana Nüshası 14. Yüzyılın ilk yarısında Harezm muhitinde Arap harfleriyle istinsah edilmiştir. Özbekistan (Taşkent) Ebu Reyhan el-Biruni adındaki Şarkşinâlık Enstitüsü yazma eserler kütüphanesinde nadir eserler bünyesinde muhafaza edilmektedir (Ercilasun, 2008).

#### 1. 1. 2. Eserle ilgili çalışmalar

İlk yayın Armin Vambéry tarafından yapılmıştır. Vambéry Herat (Viyana) nüshası üzerine bu çalışmasında KB'i Uygur dönemi eseri olarak değerlendirmiştir: Armin Vambéry, Uigurische Sprachmonumente und Kutadgu Bilik (-Uygurca Dil Anıtları ve KB), Innsbruck, 1870, IV-260s. Daha sonra eserin Herat (Viyana) ve Kahire nüshaları Wilhelm Radloff tarafından ele alınmış, transkribe edilmiştir. KB'in üç nüshası esasl bir şekilde RRA tarafından tenkitli metin olarak yayımlanmıştır (İstanbul, 1947). Eser Türkiye Türkçesine çevrilmiştir (Ankara, 1959). Arat'ın yayımladığı indeks K. Eraslan, O.F. Sertkaya ve N. Yüce tarafından hazırlanıp yayımlanmıştır (İstanbul, 1979).

Robert Dankoff'un da bu konuda çalışmaları mevcuttur: Robert Dankoff, Yusuf Khass Hajib, Wisdom of Royal Glory (KB): A Turko-Islamic Mirror for Princes (11 th Century). Trans.Robert Dankoff, University of Chicago Press., 1983.

Eserin nüshalarının tıpkıbasımları için TDK'nin yayınları vardır: KB Tıpkıbasım I Viyana Nüshası, TDK, İstanbul 1942 (Bu yayın Viyana nüshasının kütüphanedeki orijinal hali esas alınarak yapılmıştır. TDK bu basımda Radloff tarafından pek çok ekleme ve düzenleme yaparak 1890'da yapılan tıpkıbasımı esas almıştır), KB Tıpkıbasım II Fergana Nüshası, TDK, İstanbul, 1943, KB Tıpkıbasım III Mısır Nüshası, TDK, İstanbul, 1943.

Ayrıca Emek Üşenmez'in KB ile ilgili çalışmaları mevcuttur: KB (Yusuf Has Hacib) Herat (Viyana- Avusturya) Nüshası, Tıpkıbasım , Eskişehir Valiliği, 2014. Emek Üşenme'e ait bir diğer çalışma Fergana Nüshası ile ilgilidir (KB: Nemengan Fergana Özbekistan Nüshası, Eskişehir Valiliği, 2013).

Çin'de Lanzhou Üniversitesinde doçent olarak çalışan , Tursunjan İmin'in Kutadgu Biligle ilgili bazı çalışmaları mevcuttur: *An introduction to the Old Uyghur manuscript written Same Period of time with Vienna version of Kutadgu Bilig(in Uyghur)*". Şincan İçtimai Fenler Tetkikati Dergisi, Urumçi, 2014, Sayı 3, 138-142. Bu çalışmada Tursunjan İmin Kutadgu Bilig'in Herat (Viyana) Nüshası ile aynı dönemde yazılan Eski Uygur harfli eserleri tanıtmıştır.

*(Wisdom of Royal Glory) A study on old Uyghur Herat / Vienna version of Qutadgu Bilig (in Uyghur). Şincan İçtimai Fenler Tetkikati Dergisi, Urumçi, 2013, Sayı 3, 114-121.* Bu çalışmada Tursunjan İmin KB'in Herat (Viyana) nüshasının tarihi, el yazmasının yazılışı, saklanması, el yazmasının Herat Şehri'nden İstanbul'a getiriliş macerası hakkında bilgiler vermektedir. Tursunjan İmin'in doktora çalışması da Kutadgu Bilig'in Herat (Viyana) nüshası ile ilgilidir: *A Study of old Uyghur Heart version of the Kutadgu Bilig (Transcription, Transliteration, Chinese Translation, Linguistic Analysis and Glossary), Lanzhou University, 2014, Yayınlanmamış Doktora Tezi.*

## 1. 2. Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikayesi

### 1. 2. 1. Eser Hakkında Genel Bilgi

Çift kahramanlı bir aşk hikayesidir. Hikâyede, Çin padişahı Rızvan Şah ile peri padişahının kızı Ruh-afza arasında geçen ve sonu mutlulukla biten aşk anlatılır. Eser bir halk hikayesi olduğu için nüshaları çoktur. Uygur harfli nüsha, Arap harfli bir nüshadan kopya edilmiş olmalıdır. Kopyaya esas olan Arap harfli nüsha ise belli değildir. Uygur harfli yegâne nüsha halen İngiltere'deki Oxford'daki Bodlein Library, Huntington 598'de kayıtlı yazmanın içinde bulunmaktadır. Yazma 1435'te Mansur Bahşı tarafından istinsah edilmiştir. Yazmanın aynı müstensihin yazdığı British Museum Or. 8193 gibi bir mecmua olduğu ve içinde üç eser bulunduğu anlaşılmaktadır: **1.** Bahtiyarname. Yazmanın 67 yaprağı (133s.) bu esere aittir. Eserin başı 1b, sonu ise 26b'dir. **2.** Sayfu'l- Muluk ile Badr'ul-Camal hikayesi. Yazmanın 47 yaprağı (94s.) bu esere aittir. Eserin başı 107a, sonu ise 84b'dir. **3.** Rızvan Şah ile Ruh-afza Hikayesi. Yazmanın 34 yaprağı (67s.) bu esere aittir. Eserin başı 43a, sonu ise 148a'dır. Başta ve ortadan iki yerde düşmüş yapraklar olduğu

anlaşılmaktadır. Düşen kısımlar metnin yaklaşık %10'udur (Kaya, 2008).

### 1. 2. 2. Eserle İlgili Çalışmalar

Yazmayı bilim dünyasına asıl hüviyetiyle ilk tanıtan Jaubert olmuştur. Daha sonra Davids, Vambery, Radloff, Balaban, Kadri yazmalardan metinler yayımlamışlardır. Yayımlanan metinlerin hepsi de Bahtiyarname'ye aittir. Arat, yazmanın tamamının transkripsiyonunu yapmış, ancak yayımlamaya ömrü yetmemiştir. Söz konusu çalışma Arat'ın yayına hazır eserleri arasında zikredilmiştir.

Kaçalın, Karakoç, Yazanlar ve Kaya, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Osman Fikri Sertkaya'nın danışmanlığı altında yazmanın dizinini hazırlamışlardır. Lisans tezi olarak hazırlanan bu dört çalışma yayımlanmamıştır.

Ceval Kaya RŞ'nin BN ile ilgisi olmayan müstakil bir eser olduğunu ortaya koyan bir bildiri sunmuştur (Ceval Kaya, İslami Devreye Ait Uygur Harfli Yeni Bir Eser, Üçüncü Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 1996, Ankara.) Son olarak Ceval Kaya konu ile ilgili çalışmıştır (Ceval Kaya, Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikayesi, TDK, Ankara 2008, Giriş-Tıpkıbasım-Metin-Çeviri-Notlar ve Dizinler). Ceval Kaya eserin tıpkıbasımı, metin ve tercümesini vermiştir. Metinde transkripsiyon kullanmıştır. Ayrıca nüshayı da tanıtmış, yazım ile ilgili de genel bilgi vermiştir.

### 1. 3. Bahtiyarname

#### 1. 3. 1. Eser Hakkında Genel Bilgi

H.60I /M.1204 Semerkand'da yazılan Lematü's- Sirac adlı Farsça aslından Doğu Türkçesine Bahtiyar-nâme adı ile çevrilen eserin halen Oxford, Bodleian Kütüphanesi, Huntington No: 598'de kayıtlı olan yazması, Sertkaya'ya göre H.838 / M. 1434'te Yezd şehrinde Mansur Bahşı tarafından Uygur harfleri ile istinsah edilmiştir. Bahtiyarname'yi ilk tanıtan Paul Amedee Jaubert olmuştur.

Mustafa Rahmi Balaban'ın İstanbul'da 1339'da yayımlanan Bahtiyarname adlı küçük risalesinde, eserin Cenevre Darülfünunu Kütüphanesi'ndeki nüshasından kopya ederek verdiğini söylediği metin, Arthur Lumley Davids'deki metnin aynısıdır. Eserin RRA tarafından yer yer eksik olarak yapılmış bir transkripsiyonu hâlen Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünde Arat'ın neşredilmemiş eserleri arasında 5 numaralı dosyada bulunmaktadır (Sertkaya, 1977).

## 1. 4. Atebetü'l-Hakayık

### 1. 4. 1. Eser Hakkında Genel Bilgi

Yükneklî Edib Ahmet Bin Mahmud tarafından tahminen 12. yüzyılda yazılmış manzum bir öğüt ve ahlak kitabıdır. Ulu emir, Türk ve Acem meliki Muhammed Dâd İspehsâlâr Bey'e sunulmuştur. AH yazılış amacına uygun olarak tamamen öğüt üslubu ile kaleme alınmıştır. Bu bakımdan KB'in öğüt ağırlıklı bölümleri AH ile benzer üsluptadır. AH'in dört yazması bugüne ulaşmıştır. Semerkant nüshası Temür'ün oğlu Şahrüh döneminde 1444'te Semerkant'ta hattat Zeynelabidin tarafından istinsah edilmiştir. Düzgün bir hatla, Uygur harfleriyle yazılmıştır. Şimdi İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde Ayasofya bölümündedir. Ayasofya nüshası 1480'de İstanbul'da Şeyhzade Abdürrezzak Bahşı tarafından düzenlenmiştir. Üst satırları Uygur, alt satırları Arap harflidir. Topkapı Müzesi nüshası Fatih veya 2. Beyazıt döneminde İstanbul'da istinsah edilmiş olmalıdır. Arap harflidir. Ankara Seyid Ali Nüshası Arap harflidir; baştan, ortadan ve sondan eksiktir (Ercilasun, 2008).

### 1. 4. 2. Eserle İlgili Çalışmalar

İlk olarak N. Asım tarafından Hibetü'l- Hakayık adıyla yayımlanmıştır (İstanbul, 1918). Daha sonra RRA eseri geniş bir inceleme, metin , tercüme, açıklamalı notlar ve tıpkıbasımı ile Atebetü'l- Hakayık adıyla yayımlanmıştır (İstanbul, 1951). Bu çalışma daha sonra TDK tarafından yayımlanmıştır: RRA, Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atebetü'l- Hakayık, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, TDK Yayınları, Sayı: 32.

Diğer çalışmalar şunlardır: K. Mahmudov Hibatu'l- Hakayık, Taşkent, 1968, K.Mahmudov, Ahmad Yuknakning "Hibatu'l- Hakayık" Eseri Hakida, Taşkent, 1972, Hamit Tömür- Tursun Eyüp , Atebetü'l- Hakayık, Pekin 1980, E. Kurişjanov- B. Sağindikov, Ahmet Yükneki, Akikat Suyı, Almatı 1985.

## 2. BULGULAR

### 2. 1. İslami Döneme Ait Uygur Harfli Metinler İle Manihaist-Budist Döneme Ait Uygur Harfli Metinlerin Karşılaştırılması

#### 2. 1. 1. Eski Uygur Yazım Geleneğinin İslami Dönemde Devam Edip Etmediğini Tespite Yönelik Veriler

Çalışmamızın önemli bir bölümü de İslami döneme ait Uygur harfli metinler ile karşılaştırma yapmak maksadıyla incelediğimiz

Manihaist- Budist döneme ait metinlerin durumuydu. Yazımın değişip değişmediği, değiştiyse hangi yönde değiştiği, hangi tercihlerin kullanımına devam edildiği vb. hususların aydınlatılması için bu bölüm önem arz etmektedir.

Alıntı kelimeler ve Türkçe kelimeler olarak iki madde altında incelediğimiz bu kısımda, ayrı yazılan kelime ve eklerin durumu da ele alınmış ve bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Buradaki veriler Eski Uygur yazım geleneğinin İslami dönemde devam edip etmediğine dair önemli ipuçları vermektedir.

### 2. 1. 1. 1. Alıntı Kelimeler

#### 2. 1. 1. 1. 1. Ayrı Yazılan Alıntı Kelimeler

İD'de yazımda bitiştiği halde ayrı yazılan örneklerin sayısı daha fazladır: *sadaq-a* (BN 108-1,9; *sadaq-a-lar* BN 108-1,2/3)

MB'de ise yazımda bitişmeyen harflerin ayrı yazımı daha fazladır: *ez-rua* (AY6 21-13;AY6 24-22;AY6 31-16;AY6 36-6;HUAS 77; *az-rua* (HUAS 80), *hirz-a* (HUAS 102; HUAS 113; HUAS 122; HUAS 127; HUAS 136; HUAS 143; HUAS 159; HUAS 40; HUAS 54; HUAS 69; HUAS 86;HUAS 94)

Yazımda bitiştiği halde ayrı yazılan ünlülerden /a/ sesi iki dönemde de ortaklık gösterir.

#### 2. 1. 1. 1. 2. Bitişik- Ayrı Yazılan Ekler

##### 2. 1. 1. 1. 2. 1. Bulunma Durumu Eki

Her iki dönemde de genellikle ayrı yazılır. İD'de zamir n'si ve iyelik eklerinden sonra genellikle ayrı yazım görülür: *av(v)alın-d'a* (RŞ 1004), *farmān-ı-d'a* (RŞ 479), *hük-m-i-d'e* (RŞ 479), *ıntızarı-d'a* (RŞ 879), *sarāyin-d'a* (RŞ 574)

MB'de genellikle çokluk ekinden sonra gelen bulunma durumu ekinde ayrı yazım görülür: *dyan-lar-t'aki* (Üİ 117b-10 /11; Üİ 117b-11/12), *kşan-lar-t'a* (Üİ 111b-4; Üİ 121b-10; Üİ 121b-12 /13), *sudur-lar-t'a* (Üİ 113b-9), *nom-lar-t'a* (Üİ 103a-11; Üİ 105a-17; Üİ 106a-12; Üİ 107a-12; Üİ 117a-5; Üİ 122b-16; Üİ 123a-14; Üİ 124a-11; Üİ 124b-16; Üİ 125b-7)

##### 2. 1. 1. 1. 2. 2. Yönelme Durumu Eki

İki dönemde de genellikle ayrı yazılır. İki dönemde de ayrı yazılan örneklerin genellikle art ünlülü olduğu görülür.



İD'de iyelik ekinden sonra genellikle ayrı yazım görülür: *abipiray-k'a* (Üİ 114a-15); *bağış-k'a* (Üİ 104b-2; Üİ 104b-7; Üİ 113a-5; Üİ 114a-4; Üİ 115a-2; Üİ 116a-9; Üİ 122a-12); *camal-ı-ğ'za* (RŞ 93), *camalıyız-ğ'za* (RŞ 117), *cāni-k'za* (BN 31-2,3)

İD'de çokluk ekinden sonra gelen yönelme durumu ekinin de genellikle ayrı yazımına rastlıyoruz: *vezir-ler-k'za* (BN 32-1,13), *pādiş-ā(h)-lar-ğ'za* (RŞ 38)

MB'de ise çokluk ekinden sonra bitişik yazımı görmekteyiz: *bodışatv-lar-k'za* (AY7 112; AY7 49), *dintar-lar-k'za* (HUAS 123)

### 2. 1. 1. 1. 2. 3. Ayrılma durumu eki

İki dönemde de genellikle ayrı yazılır. İD'de iyelik ekleri, zamir n'si ve çokluk ekinden sonra gelen ayrılma durumu eki genellikle ayrı yazılır : *(d'ulbarım-d'in*, RŞ 149), *bereketin-d'in* (BN 114-1,13; RŞ 704; RŞ 721), *firākıyız-d'in* (RŞ 336), *havl-i-d'in* (BN 117-1,3), *şahrıs-t'anı-dın* (RŞ 446), *faşlı-d'in* (AH 6-21), *bereketin-d'in* (BN 114-1,13; RŞ 704; RŞ 721), *bağışın-d'in* (AH 12-57), *fazlın-d'in* (BN 72-1,15), *nimet-ler-d'in* (BN 83-2,9) *cın-ni-lar-d'in* (RŞ 24)

MB'de iyelik ekleri, zamir n'si ve çokluk ekinden sonra gelen ayrılma durumu eki her zaman bitişik yazılır: *bag-ınd'ın* (Üİ 105b-1; Üİ 106a-13; Üİ 107b-2; Üİ 111a-7), *kuşatri-lar-d'in* (AY6 425-18)

### 2. 1. 1. 1. 2. 4. Belirtme Durumu Eki

İD'de genellikle ayrı yazılır: *haķıy-n'i* (KB 1877-12), *ban<sup>2</sup>d-ı-n'i* (RŞ 468), *cān<sup>2</sup>im-n'i* (RŞ 421; *çan<sup>2</sup>im-n'i* RŞ 761), *farsī-lik-i-n'i* (BN 114-2,1)

MB'de ise genellikle bitişik yazılır: *bodışatv-larığ'* (AY7 108; AY7 81), *nom-larığ'* (Üİ 101a-4/5; Üİ 101a-6; Üİ 101a-6; Üİ 103a-11)

İD'de çokluk ekinden sonra gelen belirtme durumu eki genellikle ayrı yazılır: *hasıs-ler-n'i* (AH 108-447), *man<sup>2</sup>'i-ler-n'i* (AH 120-508), *mün'eccim-ler-n'i* (BN 12-2,10), *peri-ler-n'i* (BN 81-1,12; *peri-ler-n'i* BN 97-1,6) *vezir-leri-n'i* (BN 82-1,9)

MB'de ise çokluk ekinden sonra gelen belirtme durumu eki genellikle bitişik yazılır: *bodışatv-larığ'* (AY7 108; AY7 81), *nom-larığ'* (Üİ 101a-4/5; Üİ 101a-6; Üİ 101a-6; Üİ 103a-11).

İD'de ayrı yazılan belirtme durumu ekine daha çok, iyelik ekinden sonra rastlanır: *ban<sup>2</sup>d-ı-n'i* (RŞ 468). MB'de ise bu kullanımın örneğine rastlanmamıştır.

### 2. 1. 1. 1. 2. 5. Tamlayan Durumu Eki

İD'de çoğunlukla ayrı yazılır ve bu yazım genellikle iyelik eklerinden sonra görülür: *cān<sup>2</sup>ım-n<sup>2</sup>ı* (BN 84-2,8; RŞ 169), *hazn<sup>2</sup>-a-sı-n<sup>2</sup>ı* (RŞ 866), *kitāb-ı-n<sup>2</sup>ı* (AH 119-497)

MB'de alıntı kelimelerde tamlayan durumu ekinin örneğine rastlanmamıştır.

### 2. 1. 1. 1. 2. 6. İyelik Ekleri

İD'de çoğunlukla ayrı yazılır: *arzu-s<sup>1</sup>ın* (KB 1893-2), *dāy-a-s<sup>1</sup>ı* (RŞ 52), *sen-ā-s<sup>1</sup>ın* (AH 79-336)

MB'de tek örnekte iyelik ekine rastlanır. Bitişik yazılmıştır: *lakşan-larıñız<sup>2</sup>* (AY7 883)

### 2. 1. 1. 1. 3. Ötüm Benzeşmesi

İD'de ötümlü benzeşmesi olan örneklerin benzeşme görülmemeyen örneklerle oranla daha fazla olduğu görülür. MB'de ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur. İki dönemde de benzeşme ötümsüz ünsüzler arasında sağlanır.

İD'de benzeşme daha çok ayrılma durumu ekinde görülür: *ābanuş-t<sup>1</sup>ın* (RŞ 38), *ad'em-m-d<sup>1</sup>in* (BN 82-2,7)

MB'de ise benzeşme daha çok, bulunma durumu ekinde görülür: *anuşayakoş-t<sup>1</sup>a* (Üİ 107a-7/8)

İD'de ötümlü benzeşmesi olan örnekler arasında kalınlık incelik ayrımı bulunmaz. MB'de ise daha çok art ünlülü kelimelerde ötümlü benzeşmesine rastlanır: *bag-ınd<sup>1</sup>ın* (Üİ 105b-1; Üİ 106a-13; Üİ 107b-2; Üİ 111a-7)

İD'de alıntı kelimelerde ötümlü benzeşmesi olmayan örnekler ayrılma durumu ekine aittir: *acun-t<sup>1</sup>a* (KB 1663-9; KB 1693-7), *bağışın-d<sup>2</sup>in* (AH 12-57), *bal-ā-d<sup>2</sup>in* (RŞ 546; RŞ 782), *bereketin-d<sup>2</sup>in* (BN 114-1,13; RŞ 704; RŞ 721)

MB'de alıntı kelimelerde ötümlü benzeşmesi olmayan örnekler ise daha çok bulunma durumu ekinde görülür: *abipiray-ın-t<sup>1</sup>a* (Üİ 113a-13), *ajun-t<sup>1</sup>a* (AY6 415-7; AY6 419-16; AY6 444-3; AY6 444-3; AY6 448-10; Üİ 125a-13), *çanarşabi-d<sup>2</sup>in* (AY6 442-8)

İki dönemde de benzeşmeyi bozan ek başı ünsüzü genellikle ötümsüzdür. İki dönemde de benzeşme olmayan örnekler, genellikle art ünlülü kelimelerdir.

#### 2. 1. 1. 1. 4. Ek Başı Uyumsuzluğu

İD'de alıntı kelimelerde ek başı uyumsuzluğu örnekleri MB'ye göre çok daha fazladır: *bezir-gân-k²a* (BN 65-1,10; BN 66-1,6)

MB'de ise tek örnek vardır. Bunu ek uyumsuzluğundan ziyade yanlış okuma olarak değerlendirmek mümkün olabilir: *buşi-k¹a* (AY6 413-11)

#### 2. 1. 1. 1. 5. Ek Sonu Uyumsuzluğu

Alıntı kelimelerde ek sonu uyumsuzluğu olan örnekler, iki dönemde de uyumsuzluk olmayan örnekler göre daha fazladır. İD'de örnek sayısı MB'ye oranla çok daha fazladır. MB'de görülen ek sonu uyumsuzluğu ek başı uyumsuzluğuna nazaran daha fazladır. Alıntı kelimelerde İD'de kalınlık-incelik uyumu olduğunu ayırt etmemize yardım eden ek “+lık, +lik” yapım ekleri, MB'de ise sadece “+ıg, +ig” belirtme durumu ekleridir.

İD'de uyumu bozan örneklerde görülen ek daha çok art ünlüdür: (+lık, +lıg yapım ekleri) : *edeb-lık* (BN 91-2,14 ; BN 94-2,9 ; BN 95-1,9 ; *edeb-lık* BN 95-1,1 *hâriş-lık* (AH 70-301;AH 70-302;AH 70-304;AH 71-306; AH 71-306;AH 72-310) *mertebe-lık* (BN 31-2,9 *mümin-lık* (AH 65-279)

MB'de de daha çok art ünlülü eklerde bu duruma rastlanır (+ ıg (belirtme durumu eki): *kuşatri-larığ¹* (AY6 425-17), *şastir-larığ¹* (AY6 436-13; AY6 436-18; AY6 436-3; AY6 436-8), *ujik-ıg¹* (Ü1 109a-11)

#### 2. 1. 1. 1. 6. Yazım-Fonetik İlişkisi

##### 2. 1. 1. 1. 6. 1. Ek Başı Ünsüzleri

Alıntı kelimelerde yazımın fonetik değerleri verdiği ek başı ünsüzü örneklerine baktığımızda; bu konuda İD'nin daha avantajlı olduğunu görmekteyiz: *te'âl-â-k²a* (BN 107-2,13; BN 110-1,1), *vak²t-k²a* (BN 121-1,10; BN 63-2,11), *vefa-k²a* (KB 1691-5), *vezir-k¹a* (KB 2194-25)

MB'de ise yazımda fonetik değer veren ek başı ünsüzlerine ait örnekler daha azdır: *abipiray-k¹a* (Ü1 114a-15), *barm-k²a* (HUAS 117), *bodışatav-lar²a* (AY7 112; AY7 49)

İki dönemde de eklendiği kelimenin ses değerlerini veren ek başı ünsüzü, yönelme durumu ekinde bulunan “q2”dir.

## 2. 1. 1. 1. 6. 2. Ek Sonu Ünsüzleri

İki dönemde de eklendiği kelimenin ses değerlerini veren ek sonu ünsüzlerinin , bu olanağı sağlamayan ek sonu ünsüzlerine göre daha fazla kullanıldığı görülür.

İD'de bu kolaylık "+lık, +lik, +lıg, +lig" ekleriyle sağlanır:

*devlet-s<sup>i</sup>iz-lik-tin* (BN 67-1,12), *g<sup>i</sup>iriftâr-lık-tın* (BN 109-1,2),  
*ğ<sup>2</sup>arip-lık-nıñ* (BN 17-2,9), *zâr<sup>1</sup>-i-lik* (BN 53-1,14).

MB'de ise "+lık, +lik, +lıg, +lig, +ıg, +ig" ekleriyle sağlanır: *n<sup>i</sup>iz-van<sup>i</sup>-larıg* ( Üİ 107b-13; Üİ 107b-7 /8; Üİ 108a-4), *şastir-larığ<sup>1</sup>* (AY6 436-13; AY6 436-8)

## 2. 1. 1. 1. 7. Telaffuz

### 2. 1. 1. 1. 7. 1. Sözbaşında /t/ Yazımı

İD'de alıntı kelimelerde söz başında /t/ yazımının /d/ yazımına oranla fazla olduğu görülür: *d<sup>2</sup>âr-ğa* (BN 8-2,15), *d<sup>2</sup>ar-hâl* (RŞ 193; RŞ 401; RŞ 455; RŞ 465 ;RŞ 501; RŞ 926 ;RŞ 945; RŞ 98), *d<sup>2</sup>ar-host* (RŞ 875), *d<sup>2</sup>armând<sup>2</sup>a-lık* (RŞ 419)

Bu durumun Türkçe kelimelerde söz başında /d/ sesinin olmamasından kaynaklandığı düşünülebilir. Müstensihin, Arapça ve Farsça kelimelerdeki söz başı /d/ sini telaffuzu verebilmek için çoğunlukla /t/ ile işaretlediğini görüyoruz. MB'de ise bu duruma rastlanmaz. Söz başında /d/ yazımı /t/ yazımı örneklerine göre daha fazladır.

### 2. 1. 1. 1. 7. 2. Müstensihin Kullandığı Arap Harfli İşaretler

İD'de Alıntı kelimelerde, Uygur yazımında işareti bulunmayan sesler için (ayın, hemze, güzel h, ha, hı sat, dat , tı, zı ) müstensihin bir takım işaretler kullanarak kelimenin telaffuzunu vermeye çalıştığını görürüz.

Ayın 4 : Üzerinde ʾ işareti bulunan, yazımda gösterilmeyen "ayın" : *ma<sup>4</sup>ni* (KB 2578-32)

Ayın 6 : Altında ɛ işareti bulunan, Uygur yazımında /e/ ile gösterilen "ayın": *ma<sup>6</sup>ışkıñız* (RŞ 114)

Ayın 7: Altında ɛ işareti bulunan, Uygur yazımında ʾ ile gösterilen "ayın": *du<sup>7</sup>ā* (BN 114-1,5), *ma<sup>7</sup>ışk* (BN 71-1,13), *i<sup>7</sup>timād* (BN 120-2,12; BN 110-2,2), *ma<sup>7</sup>lum* (RŞ 381), *ma<sup>7</sup>siyet* (BN 78-2,4)

Ayın 9: Altında ɛ işareti bulunan, üzerinde ◦ işareti bulunan, yazımda gösterilmeyen “ayın” : *mal<sup>◦9</sup>ün-a* (RŞ 841) *te<sup>◦9</sup>äl-â-dın* (BN 84-1,4)

Ayın 10: Altında ɛ işareti bulunan, Uygur yazımında ɔ ile gösterilen “ayın”: *bida<sup>◦10</sup>* (AH 98-404), *cezâ<sup>◦10</sup>* (AH 111-464), *du<sup>◦10</sup>â* (AH 116-484), *tazarru<sup>◦10</sup>* (AH 31-148)

Ayın 14 : Altında ɛ ve ı işareti bulunan, yazımda gösterilmeyen “ayın” : *sa<sup>◦14</sup>d* (BN 12-1,1; BN 12-1,10; BN 12-1,11; BN 12-1,6; BN 13-2)

GI 4 : Altında ʹ işareti bulunan Uygur yazımında Uygur yazımında tek noktalı ɔ ile gösterilen /ğ/: *sag<sup>ʹ</sup>-ı* (AH 28-133)

GI 5: Altında ʹ işareti bulunan Uygur yazımında Uygur yazımında ɔ ile gösterilen /ğ/: *açığ<sup>ʹ</sup>-ğa* (AH 50-209) *tarığ<sup>ʹ</sup>-lığ<sup>ʹ</sup>* (AH 44-191)

GI 6 : Altında ʹ işareti bulunan Uygur yazımında Uygur yazımında ɔ ile gösterilen /ğ/: *kağ<sup>ʹ</sup>u-suz* (AH 100-415), *oğ<sup>ʹ</sup>-a-ğ<sup>ʹ</sup>u* (AH 51-213), *suğ<sup>ʹ</sup>lup* (AH 94-387), *yığ<sup>ʹ</sup>* (AH 35-160), *yığ<sup>ʹ</sup>ar* (AH 62-262), *yolluğ<sup>ʹ</sup>* (AH 100-411)

GI 7 : Altında ɛ işareti bulunan, Uygur yazımında ɔ ile gösterilen /ğ/: *asığ<sup>7</sup>-sız* (AH 22-110), *tarığ<sup>5</sup>-lığ<sup>7</sup>* (AH 44-191)

KA4: Altında ɔ işareti bulunan, Uygur yazımında ɔ ile gösterilen /k/: *k<sup>ʹ</sup>ıl<sup>ʹ</sup>-ı* (AH 75-321), *k<sup>ʹ</sup>oyk<sup>ʹ</sup>-ı-lık<sup>ʹ</sup>* (AH 63-270)

KA 5 : Altında ı işareti bulunan, Uygur yazımında ɔ ile gösterilen /k/

*k<sup>ʹ</sup>ılur* (AH 72-312), *k<sup>ʹ</sup>ut-suz* (AH 108-448), *yak<sup>ʹ</sup>ın* (AH 103-425), *yarın-lık<sup>ʹ</sup>* (AH 44-187)

KA 6: Altında ɛ işareti bulunan, Uygur yazımında /e/ ile gösterilen /k/: *k<sup>ʹ</sup>ul-a* (AH 82-344)

S 4: Altında ı işareti bulunan, Uygur yazımında ı ile gösterilen /s/: *küğ<sup>ʹ</sup>ezils-e* (AH 35-158)

MB’de ise Soğdca, Çince, Moğolca, Sanskritçe alıntı kelimelerde bulunan ve yine Uygur yazımında olmayan harfler için yazımda ayrıncı bir işaret olmadığı görülür (h, j). Bu bakımdan yazımdan

telaffuzu, okuyuşu anlamak için İD, MB'ye göre çok daha avantajlıdır.

## 2. 1. 1. 2. Türkçe Kelimeler

### 2. 1. 1. 2. 1. Ayrı Yazılan Türkçe Kelimeler

İD'de, yazımda bitişebilen harflerin ayrı yazıldığı örneklerin daha fazla olduğu görülür: *an-a* (BN 17-1,13;BN 17-2,1;BN 45-1,5;BN 47-1,6;BN 80-1,13;RŞ 69;RŞ 90), *anç-a* (BN 92-1,15; RŞ 861), *arç-a* (KB 1697-11;KB 2378-26;KB 2541-33)

MB'de de yazımda bitişebilen harflerin ayrı yazıldığı örneklerin daha fazla olduğu görülür: *ada-çı* (AY7 379-3), *adak-lığ* (HUAS 32), *akıg-lı* (Üİ 125a-1), *yıpar-lığ* (AY6 416- 2; AY6 424- 1; AY6 442- 22), *yorık-lığ* (AY7 371-20), *yörüg-lüg* (Üİ 105b-5; Üİ 105b-6)

### 2. 1. 1. 2. 2. Bitişik- Ayrı Yazılan Ekler

#### 2. 1. 1. 2. 2. 1. İsim Çekim Ekleri

##### 2. 1. 1. 2. 2. 1. 1. Bulunma Durumu Eki

İki dönemde de çoğunlukla ayrı yazılır. İD'de genellikle zamir n'sinden sonra görülür: *altın-d<sup>2</sup>a* (BN 55-2,8; BN 55-2,8), *an-a-sın-t'a* (KB 1932-19)

MB'de bulunma durumu eki iyelik ekinden sonra kullanıldığında genellikle ayrı yazılır: *ëligim-t'e* (AY6 446-7), *köñülümüz-d'e* (HUAS 80)

İki dönemde de çokluk ekinden sonra kullanımının daha az olduğu görülür. *iş-ler-d<sup>2</sup>e* (BN 53-2,8), *kılık-lar-d<sup>2</sup>a* (AH 64-270); *at<sup>2</sup>kangu-lar-t'a* (Üİ 107b-1 /2), *bilig-ler-t'e* (Üİ 120b-12 /13)

İki dönemde de bulunma durumu eki zamir n'sinden sonra kullanıldığında bitişik yazılır: *içind<sup>1</sup>e* (AH 11-53; KB 1999-28) *ilegind<sup>2</sup>e* (BN 27-2,7; BN 27-2,7 *katınd<sup>2</sup>a* (BN 40-1,12; BN 11-1,12 ;BN 45-2,8 ;BN 74-1,3;BN 74-1,3;BN 74-1,3;BN 74-1,3 ;BN 91-2,10;BN 91-2,10;BN 91-2,9 *ornınd<sup>1</sup>a* (RŞ 385); *ad<sup>1</sup>a-sınd<sup>1</sup>a* (AY6 414-12/13; AY6 432-17) *korkınç-ınt<sup>1</sup>a* (AY6 414-14)

##### 2. 1. 1. 2. 2. 1. 2. Yönelme Durumu Eki

İki dönemde de genellikle ayrı yazılır: *ağ<sup>2</sup>ztı-ğ<sup>2</sup>a* (BN 66-1,8; RŞ 666), *anam-ğ<sup>2</sup>a* (BN 35-1,5; BN 35-2,3), *bilig-k'e* (AY7 798), *bodug-ğ<sup>1</sup>a* (AY6 444-13)

+G+A yönelme durumu eki sadece İD'de bulunur: *kaṭıng<sup>2</sup>-a* (BN 116-2,6; BN 117-2,13; BN 118-2,15 ;BN 12-2), *k<sup>2</sup>apag-k<sup>2</sup>a* (İKPÖ 42-7), *tınlıg-lar-k<sup>1</sup>a* (AY6 412-1), *uḱulğ<sup>1</sup>-a* (KB 2251-21), *yolğ<sup>2</sup>-a* (BN 117-1,9; BN 42-1,2; BN 54-2,15; RŞ 553), *yıl-k<sup>2</sup>a* (AY7 703)

+ ḡA yönelme durumu eki iki dönemde de genellikle bitişik yazılır: *meḡg<sup>1</sup>e* (AH 6-26), *neḡg<sup>1</sup>e* (AH 3-6), *saḡ<sup>1</sup>a* (AH 105-434; AH 116-483 , *yılıḡ<sup>1</sup>a* (İKPÖ 13-6); *başıḡ<sup>1</sup>a* (HUAS 55), *kapḡıḡ<sup>1</sup>a* (HUAS 55)

İD'de yönelme durumu eki çokluk ekinden sonra kullanıldığında genellikle ayrı yazılır: *kem-i-leḡ-g<sup>1</sup>e* (BN 75-2,15; BN 75-2,15), *keleçi-leḡ-g<sup>1</sup>e* (BN 56-2,6-7)

MB'de yönelme durumu eki çokluk ekinden sonra kullanıldığında genellikle bitişik yazılır: *tınlıg-lar-k<sup>2</sup>a* (AY7 329; AY7 378; AY7 516; İKPÖ 48-2)

### 2. 1. 1. 2. 2. 1. 3. Ayrılma Durumu Eki

Türkçe kelimelerde ayrılma durumu ekinin iki dönemde de genellikle ayrı yazıldığını görürüz. İD'de ayrı yazılan örneklerde kalınlık incelik ayrımı olmadığını görürüz. MB'de ise genellikle ön ünlü kelimelerde ayrı yazım görülür. İki dönemde de ayrı yazılan ayrılma durumu ekinin ek başı ünsüzü genellikle ötümsüzdür.

İD'de iyelik ekleri ve çokluk ekinden sonra gelen ayrılma durumu ekinin çoğunlukla ayrı yazıldığı görülür: *kız-ı-d<sup>2</sup>ın* (BN 117-1,14), *kişi-leḡ-d<sup>2</sup>ın* (BN 145-2,7, *korḱunçum-d<sup>2</sup>ın* (BN 31-1,5), *köḡli-d<sup>2</sup>ın* (BN 15-2,8; BN 53-2,14; BN 86-2,13), *kün-leḡ-d<sup>2</sup>ın* (BN 119-1,15; BN 122-1,8; BN 139-2,4)

MB'de ise iyelik ekleri ve çokluk ekinden sonra gelen ayrılma durumu ekinin çoğunlukla bitişik yazıldığı görülür: *ada-sınt<sup>1</sup>ın* (AY7 260/261), *ayınç-lart<sup>1</sup>ın* (AY7 174)

İki dönemde de zamir n'sinden sonra genellikle bitişik yazım söz konusudur. *ada-sınt<sup>1</sup>ın* (AY7 260/261), *çelgü-sind<sup>1</sup>ın* (KB 2439-24)

İki dönemde de bitişik yazılan ayrılma durumu ekinin ek başı ünsüzünün genellikle ötümlü olduğu görülür. *an<sup>2</sup> d<sup>1</sup>ın<sup>2</sup>* (BN 10-1,5; BN 111-1,3; BN 117-2,5; BN 37-2,1; BN 49-1,5; BN 50-1,12; BN 50-1,14; BN 54-2,12; BN 72-2,4; BN 85-2,10; BN 94-1,5; KB 1821-11; KB 2121-4; KB 2190-21; KB 2502-25; KB 2502-25) ; *bag-ınd<sup>1</sup>ın* (Üİ 105b-1; Üİ 106a-13; Üİ 107b-2; Üİ 111a-7)

## 2. 1. 1. 2. 2. 1. 4. Belirtme Durumu Eki

İki dönemde de +nI belirtme durumu eki, iyelik ekinden sonra kullanılır ve genellikle ayrı yazılır: *yazuk-larınız-n<sup>2</sup>i* (BN 125-1,1-2), *yol-ı-n<sup>2</sup>i* (AH 17-84),  *yüz-i-n<sup>2</sup>i* (BN 53-2,10) ;  *alar-n<sup>2</sup>i* (BN 107-2,4;BN 142-1,5;BN 57-1,11;BN 6-1,3;BN 6-1,5;BN 75-1,10;BN 91-2,7;RŞ 677;RŞ 960);  *biligimiz-n<sup>2</sup>i* (HUAS 83),  *karşı-mız-n<sup>2</sup>i* (AY6 424-20),  *könl-ümüz-n<sup>2</sup>i* (AY7 307),  *könjülümüz-n<sup>2</sup>i* (HUAS 83)

+n+I belirtme durumu eki sadece İD'de görülür. Her zaman 3.tekil kişi iyelik ekinden sonra kullanılır:  *uşakın<sup>2</sup>-ı* (BN 118-2,13) ,  *yarmın<sup>2</sup>-ı* (BN 121-2,4)

Türkçe kelimelerde bitişik yazılan belirtme durumu eklerinden olan +(I)G, +(U)G, iki dönemde de genellikle ayrı yazılır:  *budun<sup>2</sup>-uğ* (KB 1968-26 ;KB 2033-14) ;  *adın-ıg<sup>1</sup>* (Üİ 102b-12)

MB'de +(I)G, +(U)G belirtme durumu eki iyelik eklerinden sonra kullanıldığında genellikle bitişik yazılır:  *ağ<sup>1</sup>ılık-larig<sup>1</sup>* (AY6 444-4),  *étig<sup>1</sup>-lerig<sup>1</sup>* (AY7 442),  *han<sup>1</sup>-larig* (AY6 405-20; AY6 407-12; AY6 431-7)

+(I)n, +(U)n belirtme durumu eki iki dönemde de sadece 3.tekil kişi ve 3.çoğul kişi iyelik ekinden sonra kullanılır ve genellikle bitişik yazılır:  *sakış-sız-lıkın<sup>2</sup>* (KB 2221-21  *sevün<sup>2</sup>çin<sup>2</sup>* (KB 2145-27; KB 2304-17)  *sözün<sup>2</sup>* (KB 1831-21; AH 112-467) ;  *adak-ların<sup>1</sup>* (AY6 418-22; AY6 419-11),  *at-ların<sup>1</sup>* (AY7 170)

+nI belirtme durumu eki İD'de her zaman çokluk ekinden sonra kullanılır ve bitişik yazılır:  *oğlan<sup>2</sup>-larn<sup>2</sup>i* (BN 10-1,1);  *söz-lern<sup>2</sup>i* (BN 15-2,11; BN 57-1,7; BN 62-2,4);  *uluğ-larn<sup>2</sup>i* (RŞ 475; RŞ 477)

MB'de tek örnekte iyelik ekli kullanımına rastlanır, bitişik yazılmıştır:  *ögükünüz-n<sup>2</sup>i* (IKPÖ 26-3)

## 2. 1. 1. 2. 2. 1. 5. Tamlayan Durumu Eki

+nıj tamlayan durumu eki , iki dönemde de genellikle ayrı yazılır:  *ağan-n<sup>2</sup>iñ* (BN 40-2,15),  *ağz-ı-n<sup>2</sup>iñ* (BN 139-2,5),  *alar-n<sup>2</sup>iñ* (BN 10-1,4;BN 121-1,11;BN 121-2,4;BN 15-1,2;BN 38-2,10;BN 39-1,10;BN 49-1,11;BN 58-2,7;BN 73-1,14;BN 73-1,14;BN 88-2,7;BN 89-2,8;BN 97-2,3;BN 97-2,7;RŞ 679;RŞ 729;  *alar-n<sup>2</sup>iñ* BN 31-1,15,  *at-lar-n<sup>2</sup>iñ* (RŞ 721);  *adın<sup>1</sup>-lar-n<sup>2</sup>iñ* (Üİ 103a-5; Üİ 119b-11; Üİ 119b-14; Üİ 123b-10; Üİ 123b-7)  *adın<sup>1</sup>-lar -n<sup>2</sup>iñ* (Üİ 104b-10),  *ay-n<sup>2</sup>iñ* (AY6 458-17; AY7 763)

+nıj tamlayan durumu eki iki dönemde de zamirlerden sonra kullanıldığında bitişik yazılır:  *an<sup>2</sup>iñ* (AH 109-452),  *meñ<sup>2</sup>iñ* (BN 29-2,6)



;BN 4-2,7 ;RŞ 126;RŞ 148;RŞ 149;RŞ 154); *an'ıñ* (AY6 410-8; AY6 442-4; HUAS 61), *men'ıñ* (AY6 416-16;AY6 420-21;AY6 440a-15;AY6 444-18;AY6 448-18;AY7 693;İKPÖ 11-1;İKPÖ 16-4;İKPÖ 80-2), *sizlern'ıñ* (AY6 413-11; *siz-lern'ıñ* AY6 422-16)

### 2. 1. 1. 2. 2. 1. 6. Çokluk Eki

İki dönemde de genellikle ayrı yazılır: *at-l'ar-nı* (RŞ 708;RŞ 728;RŞ 730;RŞ 734;RŞ 739;RŞ 894;RŞ 897), *kiçig-l'er-ni* (AH 82-348); *at'kangu-lar-t'a* (Üİ 107b-1 /2), *bülig-ler-t'e* (Üİ 120b-12 /13), *bölük-ler-t'e* (Üİ 107a-5)

### 2. 1. 1. 2. 2. 1. 7. İyelik Ekleri

Türkçe kelimelerde iyelik eklerinin yazılışında İD'de ayrı yazımın, MB'de ise bitişik yazımın daha fazla olduğunu söylemek mümkündür: *an-a-s'ı* (BN 107-1,5;BN 141-1,15;BN 141-2,7;BN 15-2,13), *kağıu-s'ın-dın* (RŞ 939); *asıñ'* (İKPÖ 79-6), *atıñ'ız* (AY7 874), *kutuñ'uzta* (İKPÖ 51-8)

Ayrı yazılan iyelik eki şekillerinden +s+I , sadece İD'de görülür: *keğüs'-i* (KB 1982-10), *keğüs'-i* (BN 106-2,5; BN 34-1,5)

Bitişik yazılan iyelik eki şekillerinden +(x)m(x)z, + (x)ñ(x)z, +(x)ñ , iki dönemde de her zaman bitişik yazılır: *aşlıg-larımız'-nu* (BN 64-2,4), *barçamız'-nu* (RŞ 873, *birimiz'-ge* (BN 107-1,11), *boynuñuz'-ğa* (BN 113-1,2), *iligiñiz'-de* (BN 37-1,11), *köks'üñ* (AH 65-278), *kös'üñ* (KB 2080-31), *ös'üñ* (AH 35-160); *asıñ'* (İKPÖ 79-6), *atıñ'ız* (AY7 874, *kutuñ'uzta* (İKPÖ 51-8)

### 2. 1. 1. 2. 2. 2. Fiil Çekim Ekleri

#### 2. 1. 1. 2. 2. 2. 1. Belirli Geçmiş Zaman Eki

İD'de belirli geçmiş zaman eki genellikle ayrı yazılır: *ayıt'-t'ım* (BN 111-2,1;BN 115-2,13;BN 121-1,5;BN 14-1,8;BN 37-2,3;RŞ 816), *bol-d'ıñ* (BN 49-1,12 ; BN 67-2,1); *ert'i* (İKPÖ 10-4;İKPÖ 10-9;İKPÖ 1-2;İKPÖ 1-3;İKPÖ 1-3), *ıdt'ımız* (HUAS 112; HUAS 112; *ıdt'ımız* İKPÖ 49-3), *iriş-t'il'er* (BN 76-1,2; BN 76-1,2)

MB'de belirli geçmiş zaman eki genellikle bitişik yazılır:*agrıtd'ımız* (HUAS 37; HUAS 37), *alkanmad'ımız* (HUAS 98; HUAS 98)

İki dönemde de ekin 3. çoğul şahsı genellikle ayrı yazılır: *kuçuşt'ı-lar* (BN 107-1,6/7), *t'ut't'ı-lar* (BN 118-2,13; BN 119-2,6, *t'ikt'i-ler* (BN 115-1,1; BN 45-2,1; *berd'i-ler* (İKPÖ 13-2; İKPÖ 23-2; İKPÖ 23-6), *bol't'ı-lar* (İKPÖ 68-4; İKPÖ 72-4)

İki dönemde de belirli geçmiş zaman eki, olumsuzluk ekinden sonra kullanıldığında bitişik yazılır: *bayumat'ı* (KB 2031-12); *umad'ımız* (HUAS 108;HUAS 132;HUAS 133;HUAS 156), *yarlıg-kamad'ı* (İKPÖ 19-3)

-D+I belirli geçmiş zaman eki sadece İD'de görülür: *ald<sup>2</sup>-ı-lar* (BN 144-2,3-4;BN 66-1,14; BN 67-1,6;BN 85-2,3), *art'ad-ı* (AH 96-395)

#### 2. 1. 1. 2. 2. 2. Belirsiz Geçmiş Zaman Eki

İki dönemde de genellikle bitişik yazılır: *bütmiş<sup>2</sup>* (KB 1611-33), *irmiş<sup>2</sup>* (BN 118-1,15;BN 124-1,11; BN 69-1,3; BN 83-2,7; BN 89-2,15), *sevünmiş<sup>1</sup>* (KB 2230-1); *kolmuş<sup>1</sup>* (İKPÖ 64-5) ; *korulmuş<sup>2</sup>* (ÜI 122b-5)

#### 2. 1. 1. 2. 2. 3. Gelecek Zaman Eki

İD'de, gelecek zaman eki -gAy, genellikle ayrı yazılır: *açıl-g<sup>2</sup>ay* (KB 2578-32), *bol-g<sup>2</sup>ay-lar* (BN 144-2,8), *bolm-a-g<sup>2</sup>ay-lar* (BN 117-2,9), *yiber-g<sup>1</sup>ey* (BN 73-2,5; BN 73-2,5), *yitkür-g<sup>1</sup>ey* (BN 145-2,13)

Bitişik yazılan şekil, İD' de çoğunlukla olumsuzluk ekinden sonra kullanılır: *bilmeg<sup>1</sup>ey* (BN 32-1,1; BN 86-1,12; RŞ 253); *tutmağ<sup>2</sup>ay* (BN 92-2,5), *yimeg<sup>1</sup>ey* (BN 112-1,11)

MB'de gelecek zaman eki -gAy, genellikle bitişik yazılır: *tutung<sup>1</sup>ay* (AY6 434-20), *tutuzg<sup>1</sup>ay* (AY6 442-12)

İki dönemde de -gAy gelecek zaman ekinin 2.ve 3.çoğul şahıs eki genellikle ayrı yazılır:

*bilgey-siz<sup>1</sup>* (BN 72-2,7), *bilg<sup>1</sup>ey-ler* (BN 72-2,15); *teg<sup>1</sup>g<sup>1</sup>ey-ler* (AY7 922), *turg<sup>1</sup>ay-lar* (AY6 426-2), *tutg<sup>1</sup>ay-lar* (AY6 455-8)

Sadece MB'de görülen -D(A)çI gelecek zaman eki çoğunlukla bitişik yazılır:

*söz-led<sup>2</sup>eçi* (AY6 445-22/23), *tuşd'açı* (AY6 20-6;AY6 07-19;AY6 08-10;AY6 09-3;AY6 12-23;AY6 22-10;AY6 23-16;AY6 33-1;AY6 41-4;AY6 42-15;AY6 47-16)

#### 2. 1. 1. 2. 2. 4. Geniş Zaman Eki

Türkçe kelimelerde geniş zaman eki olarak genellikle geniş zaman ekinin olumsuzu (-mAZ) kullanılmıştır. İki dönemde de genellikle bitişik yazılır: *agmaz<sup>1</sup>* (KB 2119-2), *almaz<sup>1</sup>* (BN 147-1,8; BN 88-1,14); *umaz<sup>1</sup>* (HUAS 151; ÜI 100b-5; ÜI 103a-7; ÜI 104a-16), *yaratılmaz<sup>1</sup>* (ÜI 104b-14; ÜI 121b-10), *yokadmaz<sup>2</sup>* (AY7 114)

### 2. 1. 1. 2. 2. 5. Şart Kipi

İD'de genellikle -s-A şart kipi kullanılır: *bars<sup>1</sup>-a* (BN 109-1,13;BN 88-1,3;BN 93-1,4;KB 1625-8), *başıkturs<sup>1</sup>-a* (AH 29-14)

MB'de her zaman -sAr şart kipi kullanılır. Genellikle bitişik yazılır: *buls<sup>1</sup>ar* (İKPÖ 76-5;İKPÖ 14-8;İKPÖ 21-3;İKPÖ 21-5;İKPÖ 40-7;İKPÖ 51-6), *ermes<sup>1</sup>er* (Üİ 100b-13; Üİ 110a-7; Üİ 121b-4)

### 2. 1. 1. 2. 2. 6. Emir Kipi

İki dönemde de genellikle ayrı yazılır.

İD'de -Z-Un emir kipi nadir olarak görülür: *bilmes<sup>1</sup>-ün* (AH 39-169), *bils<sup>1</sup>-ün* (AH 39-166), *kılmes<sup>1</sup>-ün* (AH 39-170), *sevinz<sup>1</sup>-ün* (AH 10-44)

MB'de ise -Z-Un emir kipi yaygın kullanıma sahiptir ve ekin 3.çoğul kişisi genellikle ayrı yazılır: *agırlaz-un<sup>1</sup>-lar* (AY6 435-20), *alkaz-un<sup>1</sup>-lar* (AY6 440-4)

-Gİl emir kipi iki dönemde de bitişik yazılır: *korğ-mağ<sup>2</sup>ıl* (BN 47-1,14; RŞ 784; *korğmağ<sup>2</sup>ıl* RŞ 814), *kağ<sup>2</sup>ur-mağ<sup>2</sup>ıl* (BN 36-1,1;BN 73-1,11;BN 73-1,11;BN 77-2,4;BN 77-2,4;BN 81-1,7); *erg<sup>1</sup>il* (AY7 526), *ukğ<sup>1</sup>ıl* (AY7 11)

-ZUn emir kipi iki dönemde de bitişik yazılırken, ekin 3.çoğul kişisi her zaman ayrı yazıldığı görülür:

*kels<sup>1</sup>ün-ler* (BN 36-1,6), *keltürs<sup>1</sup>ün-ler* (BN 85-2,14), *öltürmes<sup>1</sup>ün-ler* (BN 79-2,3); *ayazun<sup>1</sup>-lar* (AY6 435-19/20), *boşgun<sup>1</sup>zun<sup>1</sup>-lar* (AY6 439-22), *öğzün<sup>1</sup>-ler* (AY6 440-3), *söz-lezün<sup>1</sup>-ler* (AY6 440b-12), *tırlazun<sup>1</sup>-lar* (AY6 413-7)

Bitişik yazılan emir kipi şekillerinden olan -(x)ğ(x)z, -(x)ğ iki dönemde de her zaman bitişik yazılır:

*aytınız<sup>1</sup>* (BN 82-2,7; BN 87-2,5; RŞ 65), *bolunuz<sup>1</sup>* (RŞ 480), *iltiniz<sup>1</sup>* (BN 52-2,13), *keliğiz<sup>1</sup>* (BN 125-1,15;BN 140-1,6;BN 3-1,10;BN 46-2,2;BN 80-2,12); *asığ<sup>1</sup>* (İKPÖ 79-6), *atınız<sup>1</sup>* (AY7 874), *biliğ<sup>1</sup>-ler* (AY6 418-19)

Bitişik yazılan emir kipi şekillerinden olan -(x)ğlar, -(x)ğ(x)zlar sadece MB'de görülür. Emir kipinin 2. çoğul kişisi hep ayrı yazılır: *biliğ<sup>1</sup>-ler* (AY6 418-19) *küçünüz<sup>1</sup>-ler* (AY6 413-2)

Bitişik yazılan emir kipi şekillerinden olan -SU, sadece İD'de görülür, her zaman bitişik yazılır: *bils'ü* (AH 27-129), *qals'u* (AH 115-476; AH 15-76)

### 2. 1. 1. 2. 3. Ötüm Benzeşmesi

İD'de ötüm benzeşmesi olmayan örnekler ötüm benzeşmesi olan örneklere göre daha fazladır: *açığ-lan-d'i* (BN 112-1,13-14 ; *açığ-lan-d'i* BN 145-2,15), *açığ-lan-turd'i* (BN 144-1,12)

MB'de ise genellikle ötüm benzeşmesinin var olduğu söylenebilir: *kez-iğın-d'e* (ÜI 106b-13/14), *kıgürd'i* (İKPÖ 25-3), *kird'i* (İKPÖ 4-1;İKPÖ 41-7;İKPÖ 42-7;İKPÖ 45-7;İKPÖ 56-5)

İD'de ötüm benzeşmesi olan örnekler daha çok belirli geçmiş zaman ekine aittir: : *t'ikt'i-ler* (BN 115-1,1)

MB'de ötüm benzeşmesi olan örnekler daha çok belirli geçmiş zaman eki ve bulunma durumu ekine aittir: *açıt'ı* (İKPÖ 33-4), *ad'a-sınd'a* (AY6 414-12/13; AY6 432-17)

### 2. 1. 1. 2. 4. Ek Başı Uyumsuzluğu

İki dönemde de Türkçe kelimelerde görülmez.

### 2. 1. 1. 2. 5. Ek Sonu Uyumsuzluğu

İki dönemde de Türkçe kelimelerde görülmez.

### 2. 1. 1. 2. 6. Yazım-Fonetik İlişkisi

İD'de eklendiği kelimenin ses değerlerini veren ek başı ünsüzü örnekleri MB'ye göre daha fazladır : *begü-k'e* (KB 2211-11), *belin-g'e* (BN 45-1,14), *körg'il* (BN 111-2,7; RŞ 598), *körg'iz-g'il* (BN 73-1,14)

İD'de eklendiği kelimenin ses değerlerini veren ek sonu ünsüzü örnekleri MB'ye göre daha fazladır: *belgülyug* (KB 1646-29;KB 1901-12;KB 2081-32;KB 2116-35;KB 2286-26;KB 2430-14;KB 2458-13)belgülyug (KB 1829-19), *çerigig* (KB 2268-7), *y'aman-lıq* (BN 26-2,11; BN 26-2,7; BN 31-1,2; RŞ 786) ; BN 26-2,9, *y'ava-lıq* (KB 2567-21)

## 2. 1. 2. Ünlü ve Ünsüzlerin Yazımında Tercih Edilen İşaretler- İslami Dönem-Manihaist Budist Dönem Karşılaştırması

### 2. 1. 2. 1. Ünlüler

#### 2. 1. 2. 1. 1. Bitişik Yazılan Türkçe Kelimeler

##### Söz Başı

İslami dönem: a1, e1, kapahel, il, ö1, u1, ü1

Manihaist-Budist dönem: a1, e1, kapahel, ıl, o1, ö1

##### Söziçi

İslami dönem: a1, e1, ıl, il, kapahel, o1, ö1, u1, ü1

Manihaist-Budist dönem: a1, e1, ıl, il, kapahel, o1

##### Söz Sonu

İslami dönem: a1, e1, ıl, il, u1, ü1

Manihaist-Budist dönem: o1

#### 2. 1. 2. Ayrı Yazılan Türkçe Kelimeler

##### Söz Başı

İslami dönem: a1, e3, ıl, il, kapahel5, o1, ö1, u1, ü1

Manihaist-Budist dönem: a1, kapahel, ü2

##### Söziçi

İslami dönem: a1, e1, ıl, il, kapahel4, o1, ö1, u1, ü1

Manihaist-Budist dönem: a1, e1, ıl, il, kapahel, o1, ö1, u1, ü1

##### Söz Sonu

İslami dönem: a1, e1, ıl, il, u1, ü1

Manihaist-Budist dönem: a1, e1, ıl, il, u1, ü1

#### 2. 1. 2. 1. 3. Bitişik Yazılan Alıntı Kelimeler

##### Söz Başı

İslami dönem: a1, ıl, il, u1, ü1

Manihaist-Budist dönem: a1, e1, il, u1

### **Söziçi**

İslami dönem: a1, e1, ı1, i1, o1, ö1, u1, ü1

Manihaist-Budist dönem: a1, e1, ı1, i1, o1, ö1, u1, ü1

### **Söz Sonu**

İslami dönem: a1, e1, ı1, i1, ö1, u1, ü1

Manihaist-Budist dönem: a1, e1, ı1, i1, o1, u1, ü1

### **2. 1. 2. 2. Ünsüzler**

#### **2. 1. 2. 2. 1. Bitişik Yazılan Türkçe Kelimeler**

### **Söz Başı**

İslami dönem: d1-d2 aynı, ka2, n2, t1

Manihaist-Budist dönem : d1, ka1, n1, ş1, t1

### **Söziçi**

İslami dönem: d2, gı2, ka2, n2, nazaln1-art damak n2 (aynı oranda), sızıcıd1, t2

Manihaist-Budist dönem: d1, gı1, ka1, n1, nazaln1, ş1, t1, z1

### **Söz Sonu**

İslami dönem: gı2, ka2, n2, nazaln2, sızıcıd1-sızıcıd2, ş2, t2, v1, z1

Manihaist-Budist dönem: d1, gı1, ka2, n1, nazaln1, ş1, t1, v1, z1

#### **2. 1. 2. 2. 2. Ayrı Yazılan Türkçe Kelimeler**

### **Söz Sonu**

İslami dönem : gı2, ka2, n2, nazaln2, ş2, t1, z1

Manihaist-Budist dönem: gı1, ka1, n2, ş1, t2, z1

#### **2. 1. 2. 2. 3. Bitişik Yazılan Alıntı Kelimeler**

### **Söz başı**

İslami dönem: d1, f2, gı2, ka2, n2, p1, s1, t1, v1, z1

Manihaist-Budist dönem: d1, ka1, n1, p1, s1, ş1, t1, v1, z2

### Söziçi

İslami dönem: d1, f2, g12, ka2, n2, ş2, z1

Manihaist-Budist dönem: d1, ka2, n1, ş1, z2

### Söz Sonu

İslami dönem: b1, d1, f1, n2, ş2, t1, z1

Manihaist-Budist dönem: n1, ş1, t1, z1-z2 (aynı oranda)

### 2. 1. 2. 2. 4. Ayrı Yazılan Alıntı Kelimeler

#### Söz Başı

İslami dönem: d2, f2, g12, ka2, n2, p1, ş2, t1, v1

Manihaist-Budist dönem: d1, f2, g11, ka1, n1, p1, s1, t1, v1

#### Söziçi

İslami dönem: d1, f2, g11-g12 (aynı oranda), ka2, n2, ş2, t1, z1

Manihaist-Budist dönem: d1, g11, ka1, n1, ş1, t1, z1

#### Söz Sonu

İslami dönem: d1, g11, ka2, n2, n1

Manihaist-Budist dönem: d1, g12, n1, n2

### 2. 1. 3. İslami Döneme Ait Alıntı Kelimelerin Yazımında Yazımın Müstensih, İstinsah Tarihleri Ve Bölgelerine Göre Değişip Değişmediğini Tespit Etmemize Olanak Sağlayabilecek Veriler

Uygur harflerinde karşılığı olan Türkçe kelimelerin yazımında İslami döneme ait metinler arasında büyük bir farklılık görmüyoruz. Ünlülerin yazılması, yazılmaması, ek başında /t/, /d/ tercihleri, /ş/, /s/ tercihleri, /ka1/, /ka2/ tercihleri vb. genel temayüllerin benzer olduğunu görebiliyoruz; fakat Arap alfabesine özgü harflerin yazımında bu durumu görmek pek mümkün değildir.

Uygur harflerinde karşılığı olmayan Arap alfabesine özgü harflerden bazıları için metinlerde çok fazla işaret vardır. Bu durum müstensih kaynaklı mı yoksa eserlerin istinsah tarihleriyle mi ilgili vb. soruların cevabını alabilmek için bu harflerden biri (aynı) için eserlerin karşılaştırmasını yaptık (En fazla işaret “ayın” sesine aittir)

### 2. 1. 3. 1. “Ayın” İşaretinin Kullanılışı

#### Söz Başı

KB’de genellikle “ayın 2” ve “ayın 3” işareti kullanılır. “Ayın 1” ise tek örnekte geçer.

BN’de genellikle “ayın 3” kullanılmakla birlikte, az oranda “ayın 5”, tek örnekte ise “ayın 7” kullanıldığını görürüz.

RŞ’de genellikle “ayın 0”, az oranla “ayın 5”, tek örnekte ise “ayın 6” kullanıldığını görürüz.

AH’de genellikle “ayın 5” ve “ayın 0” yazımına rastlanır.

#### Söziçi

KB’de genellikle “ayın 1” ve “ayın 3” az oranda “ayın 2”, tek örnek olarak da “ayın 0” ve “ayın 4” kullanıldığını görülür.

BN’de genellikle “ayın 7”, “ayın 14”, az oranda “ayın 13”, “ayın 5”, “ayın 3”, tek örnekte de “ayın 8” ve “ayın 9” kullanıldığını görülür.

RŞ’de genellikle “ayın 7” ve “ayın 8”, az örnekte de “ayın 0”, tek örnekte ise “ayın 9” kullanıldığını görülür.

AH’de çoğunlukla “ayın 0”, az örnekte “ayın 5”, tek örnekte ise “ayın 10” ve “ayın 11” kullanıldığını görülür.

#### Söz Sonu

KB’de incelediğimiz beyitlerde, söz sonunda “ayın” örneğine rastlanmamıştır.

BN’de çoğunlukla “ayın 3” ve “ayın 5” kullanılır.

RŞ’de genellikle “ayın 0” kullanılır.

AH’de çoğunlukla “ayın 10” ve “ayın 0”, az örnekte ise “ayın 5” kullanıldığını görülür.

İşaretin kullanım şeklinin genellikle bütün metinlerde farklı olduğunu söylemek mümkündür. Benzerlikler olsa da bu benzerliğin tutarlı olduğunu söylemek zor görünmektedir. Bu noktada oluşan farklılık, eserlerin istinsah tarihleriyle ilgili olmasa gerek; zira metinlerin dördü de birbirine yakın zamanlarda istinsah edilmiştir. İstinsah bölgelerinden bahsedilecek olursa; yalnızca Kutadgu Bilig ve Atebetü’l-Hakayık’ın istinsah bölgeleri bilinmektedir. Biri Herat, biri Semerkant’ta istinsah edilmiş olan bu iki metin arasındaki farkı, istinsah bölgeleriyle ilgili düşünmek zor görünmektedir. Çünkü



bahsedilen bölgeler birbirlerine pek uzak olan yerler değildir. “Bahtiyarname” ve “Rızvan Şah ile Ruh-Afza” Hikayesi karşılaştırıldığında ise; iki metnin de aynı müstensih tarafından istinsah edildiği bilinir. Geriye düşünülecek tek bir ihtimal kalır; o da bu kullanım çeşitliliğinin, yazımdaki ses değerlerini vermekle ilgili bir tercih olduğudur.

“Ayın” sesinin Türkçe’de bir karşılığı yoktur ve Arap harfli metinde de ses değeri ayırt edilememektedir. Bundan ötürü , ses kimi zaman düz ünlülü kimi zaman yuvarlak ünlülü okunmaktadır. Arap imlası sesin değerini ayırt etmek için bir kolaylık sağlamaz. Uygur harfli metinlerde bu ses için ayırıcı bir işaret olmadığı da bilinmektedir; fakat müstensih “ayın” sesinin vermesi gereken değeri göstermeye çalıştığı için, telaffuzu esas almakta ve Arap harflerinde ses değeri belli olmayan bu işaretleri istediği doğrultuda okutmakta, yani okunuşu vermektedir.

Müstensih /a/, /e/ okutmak istediğinde “elif” kullanmakta, yuvarlak okutmak istediğinde ise “elif ve vav” kullanmaktadır. Dolayısıyla bu farklı kullanımların sebebini ; bu dönemdeki yazımın fonetik değerleri vermesine ve yazımı kalıplaşmış bir imlayla değil, telaffuza dönüşen bir imlayla karşılaşmasına bağlıyoruz.

## SONUÇ

1. Ünlülerin yazımı noktasında şu tespitlere ulaşılmıştır:

Arap harflerinde yazılmayan bazı ünlülerin Uygur harfli metinde yazıldığı görülmektedir (“âkıbet” örneğinde kelime içinde bulunmayan ünlünün Uygur harflerinde işaretlenmesi gibi ). Bu durumda, telaffuzu yansıtan yazımın tercih edildiği söylenebilir.

‘Ayıb kelimesi Arap harfli metinlerde “ayb” şeklinde yazılır ve kelime içinde ünlü olmadan işaretlenir. Müstensihin bu kelimeyi “ayıb” şeklinde yazması da telaffuzu gösterir. Uygur harfli metinde yazım, Arap imlasındaki gibi değildir. Bu durum; Uygur harfli metnin doğrudan doğruya Arap harflerinin Uygur harflerine aktarılması olmadığına işaret etmektedir.

2. “h” yazımıyla ilgili olarak şu tespitlere ulaşılmıştır:

Müstensihin, “taliğ” örneğinde “h” harfini “q2” ile işaretlemesi ve “h” harfinin altına Arap harfli “ayın” işareti eklemesi; “taliğ” kelimesinin aslının “ t̤ali’ ” olduğunu göstermek istemesinden kaynaklanır. Çünkü biz bu kelimeyi Türkçede “ayın” olmadığı için “taliğ” olarak okumaktayız. Uygur harfli metinde kelimenin altında “ayın” işareti olması harfin Arap harflerindeki karşılığını göstermeye

çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda müstensih, hem Arapçanın orijinal imlasını verir hem de “h” harfini “q2” ile işaretleyerek, kelimenin okunuşu hakkında telaffuz bilgisi verir.

3. “h” yazımıyla ilgili olarak şu tespitlere ulaşılmıştır:

“Hoca” kelimesi Arap harfleriye **خواجه** (hāce) şeklinde yazılmaktadır. Uygur harfli metinde ise “vav-ı ma’düle” devre dışı bırakılmış ve müstensih “h” harfini “q2” ile işaretleyerek “hoca” şeklinde okumuştur, “hāce” kelimesindeki gibi özel bir işaret kullanmamıştır. Sadece telaffuzunu vermiş, kelimenin altına Arap imlası ile işaretleme yapmamıştır. Bu kelimedeki müstensih orijinal imlayı vermediği görülmektedir.

4. “güzel h” yazımıyla ilgili olarak şu tespitlere ulaşılmıştır:

“Bahā” kelimesinde “güzel h”, “q1” ile işaretlenmiştir. Burada müstensih kelimenin ünlülerini kalın sıradan okutmak istediği düşünülebilir.

“Şehr”, “mıhr” gibi örneklerde “güzel h”, “q” ile işaretlenmiştir. Bu durumda kelimeleri “şahr, mıhr” şeklinde okumak mümkün olabilir. “güzel h” için işaretin kalın gösterilmiş olması (q) , ünlünün kalın sıradan olduğu bilgisini verir.

5. “z” yazımıyla ilgili olarak şu tespitlere ulaşılmıştır:

Havuz (havz) kelimesinde; “dat” harfinde “ayn”da görülen kolaylık yoktur. Müstensih bu harfin karşılığını bulamamış; harfi bazen “z” , bazen de “d” ile yazmıştır. “Zarb” örneğinde dat harfinin metinlerde hem “z” hem de “d” ile işaretlendiği görülmektedir. Bu durumda müstensih ya kelimenin iki türlü okunduğu hakkında fikir vermekte ya da nasıl okuyacağına karar verememektedir. Metinlerde görülen “dat” harfi için yapılan işaretlemelerde, “dat 1” (z ile işaretlenen) harfin genellikle “z” li okumayı tercih ettiğimiz kelimelerde görüldüğünü söyleyebiliriz. “dat 2” (d ile işaretlenenler) ise hem “z” hem de “d” li okuduklarımızı göstermektedir. Örneğin “rıẓvan” kelimesini “rıẓvan” ve “rıdvan” olarak okumamız mümkündür.

6. “t” yazımıyla ilgili olarak şu tespite ulaşılmıştır:

Alıntı kelimelerde müstensih söz başında /d/’yi /t/ yazması dikkat çeken bir durumdur (tevlet). Çünkü yazımda, müstensih /d/ yazmasını engelleyecek bir durum yoktur. Buradan müstensih, kelimeyi Türkçenin ses düzenine uydurmaya daha meyilli olduğu sonucuna ulaşılabilir.

7. “Ayn” yazımıyla ilgili olarak şu tespitlere ulaşılmıştır:

“Halayık” kelimesinde, “ayın” sesinin “y” ile gösterilmesi; müstensihin, alfabenin imkansızlıklarını telaffuz ifadesine çevirdiğini gösterir. Türkçeye uygun olmayan seslerin nasıl telaffuz edildiğini bu şekilde görmek mümkündür.

Te‘ālā kelimesinde “ayın” sesinin “q2” ile işaretlenmesi, sesin altına Arap harfli “ayın işareti”nin eklenmesi, müstensihin kelimeyi “tahala” şeklinde okuduğunu gösterebilir. Yani okuyuşu verir veya kelimenin farklı okunması gerektiğini gösterir.

Arap harflerinde “‘adāvet” kelimesi, söz içindeki “e” işaretlenmeden yazılmakta, Uygur harfli metinde ise bu ünlü yazıda gösterilmektedir. Bu örnekte müstensih “ayın” sesi için “elif” kullanmıştır. Müstensih “ayın” sesini “a, e” olarak okutmakta, uzun ünlü olduğunda ise “elif” ile birlikte “vav” işareti kullanmaktadır.

“İşk” kelimesi Arap harfli yazıma göre “aşk” da “ışk” da okunabilir. Uygur harfli metinde ise müstensih, “ayın” için iki işaret kullanarak “ayın” sesinin “ı” değerini göstermektedir. Okuyuşu yansıtması bakımından Uygur harfli metinler transkripsiyon metinleri kabul edilebilir.

Uygur harfli metinde “ayın” için müstensihin “y” işareti kullandığı dikkati çeker. Böylece “ayın” sesini barındıran bazı kelimelerin (said = sayıd gibi) “y”li okunduğunu görmek mümkündür. Bu da okunuş hakkında bilgi vermekte ve dönemin telaffuzunu göstermektedir.

“Mi‘mār” örneğinde bulunan “ayın” için Uygur harfli metinde kelimenin altında Arap harfli “gayın” işareti olması ; “ayın” sesinin “gı” değerini vermesinden kaynaklanır. Çağdaş lehçelerden Tatarcada da bu durum vardır. Uygur harfli metinlerde de bu özelliğin olması bu yazımın tarihinin daha eskiye gittiğini gösterebilir.

Arap harfli metinde “‘umr” kelimesinde söz başında sesi yuvarlak okutacak bir işaret yoktur ; fakat Uygurcada “ayın” sesinin “u” değeri gösterilmektedir. Uzun ünlü olmayan ve yuvarlak ünlü barındıranlarda da Uygur harfli yazımda “u”nun işaretlendiği görülür. Arap harfli metinde ise “ayın” sesinin hangi harfe denk geldiğini anlamak mümkün değildir.

**8.** “ hemze” yazımıyla ilgili olarak şu tespitlere ulaşılmıştır:

Arap harfli metinde “su’āl” olarak yazılan kelimeye bulunan “hemze” için Uygur harfli metinde “v” işaretlemesi görülür. Bu da kelimenin o dönemde “suval” olarak okunduğunu gösterir. “Dayim” örneğinde de buna benzer bir durum söz konusudur. Arap harfleriyle “dā’im” yazılan kelimeyi müstensih “dayim” olarak okumaktadır. Arap harfli

Çağataycada da “hemze”nin “y” ye döndüğünü görmek mümkündür. Bu metinler de Çağataycaya yakın bir döneme denk geldiği için bu durum normal karşılanabilir.

9. “şedde” yazımıyla ilgili olarak şu tespiti ulaşılmıştır:

“Maḥaffe” kelimesinin “maḥfe” biçiminde yazıldığı dikkati çeker. “Şedde” ile işaretlenen alıntı kelimeler, Uygur harfli metinde tek işaretle ve şeddesiz işaretlenmiştir.

10. Müstensih tarafından “Uygur harfli” kelimelerin altına “Arap harfleri” ile yapılmış işaretlemelerle ilgili olarak şu tespitlere ulaşılmıştır:

Müstensihin Türkçe kelimeler için Arap harflerinden faydalanması (kaf, gayın gibi), Türkçe kelimelerde ayırt edilemeyen “q” sesini “ka” değerinde okutmak için olabilir. Çünkü bu ses “ka” da “gr” da okunabilir. Bu durumda müstensih, sesin tanınmasına olanak sağlar. Müstensih, Arap harflerini bir nevi transkripsiyon metni gibi kullanmıştır. Arapça bilgisi metinler okunurken kullanılmıştır. Altında Arap harfli işaret olduğu için bu müstensihin Arap harfli yazıyı biliyor olduğunu gösterir; zira orjinal imlayı vermek için müstensihlerin genellikle bu yoldan faydalandıkları açıktır. Arap harfleri dışında farklı işaretler kullandığında ise müstensihin telaffuzu doğru verebilmek için uğraştığı, yol aradığı düşünülebilir.

11. Ötüm benzeşmesi ile ilgili tespitler şunlardır:

Farsça kelimelerin söz sonlarında bulunan “d” nin bazen “t” ile işaretlendiği ; bazen de aldıkları ekin ek başı ünsüzünün “t” ile işaretlendiği görülür. “band-dın” (Farsça bend) örneği de bunlardan biridir. Ayrılma durumu ekinin ek başı ünsüzü “t” ile işaretlenmektedir. Bu yazım, kelimenin “bent” olarak okunduğunu gösterebilir. Yazım hem telaffuzu verir hem de ötüm benzeşmesi hakkında fikir sunar.

Uygur harfli metinlerde ötüm benzeşmesi sadece “d” ve “t” yazımından anlaşılmaktadır. Çünkü biri ötümlü, biri ötümsüz olan bu sesler için yazımda iki farklı işaret vardır. “k, g, ka, gr” için bu kolaylığı yazımda görmek mümkün değildir. “k, g” Uygur harfleriyle tek işaretle (ك , گ) ; “ka, gr” ise Uygur harfleriyle “ك , گ” işaretleriyle kullanılır; fakat bu işaretler iki ses için de kullanılabilir. Dolayısıyla “k, g, ka, gr” yazımının olduğu yerlerde ötüm benzeşmesini seçme imkanımız yoktur; ama eğer “+lık” yapısından sonra ek başında “t” ünsüzü kullanıldıysa (+lık+ tın); o zaman “+lık” ekinin son sesinin ötümsüz olabileceğini düşünebiliriz ( ogurlug+ tın =

ogurluktın vb.) Ötüm benzeşmesi hakkında fikir sahibi olunabilecekle bir başka kullanım şekli de “sebeb-tin”, “arab-tın” gibi örneklerdir. Ek başı ünsüzünün ötümsüz olduğuna bakarak, kelimenin son sesinin ötümsüz olarak okunacağını söylemek mümkün olabilir.

Ötüm benzeşmesi meselesi metin yayımcıları için problemli bir durumdur. Seslerin işaretlenmesinde metin yayımlarında farklı kullanım tercihleri vardır. Bazı metinlerde yayımcı kendi tasarrufunda bulunurken, bazı metinlerde ise yazıma bağlı kalındığı görülür. Bahtiyarname'nin metin yayımı olmadığı için metnin tamamı tarafımızdan okunduğundan, kendi kabulümüzü sunduk. Bahtiyarname, Kutadgu Bilig ve Atebetü'l-Hakayık'da ötümlenmesi olduğunu varsayarak harf okunuşunda “d, t” tercihiyle bulundu; fakat sesin yazımda nasıl gösterildiğini de işaretledik (d1, d2, t1, t2). Dolayısıyla metinlerde ötümlenmesi olan ya da olmayan örnekleri ayırt edebildik. RŞ'de ise metin yayımcısının esas aldığı şekli kullandık. KB ve AH'ın Arap harfli nüshaları olması dolayısıyla bu tür zorluklar için metinlerin Arap harfli nüshalarından faydalanılabilir; fakat Bahtiyarname ve Rızvan Şah ile Ruh-afza Hikayesi'nde bu kolaylık yoktur.

Kutadgu Bilig'in Arap harfli nüshaları, diğer incelediğimiz metinlere göre daha eski bir tarihe ait olduğu için, Arap harfli nüshalarda “kiçig+din” örneğinin bu şekilde kullanılması normal karşılanabilir. (diğer metinlerde ise ek başı ünsüzünün “t” olmasını bekleriz). Daha eski bir dönem için düşünüldüğünde son ses “g”nin bu dönemde henüz sadece “g”olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda da Kutadgu Bilig'in Arap harfli nüshaları için bu durumdaki örneklerde ötümlenmesi olmadığı söylenebilir. Söz sonu ötümlenme daha çok, ileriki dönemlerde (Çağatayca) görülür. İncelediğimiz Kutadgu Bilig'in Uygur harfli nüshasının istinsah tarihi de 15.yy'dır. Dolayısıyla bu tür örneklerde ötümlenmesi olduğunu varsaymak imkan dahilindedir.

Kutadgu Bilig'de bu durumda olan bir başka örnek “beg-tin” kelimesidir. Yine Arap harfli metinlerin istinsah tarihlerine göre ; bu dönemde tek heceli kelimelerin son sesi henüz “g” li olduğundan, ek başı ötümsüz ünsüzünden (+tin) faydalanarak bu kelime ötümlenmesi vardır diyemiyoruz; fakat kelimenin yazımı, Çağatayca ve Çağatayca sonrası dönemler için “bek” şeklinde olabilir. Çağataycaya yakın olan metinler için “beg-tin” kullanımı ötümlenmesi olduğunu fikrini verir. Bu durumda Kutadgu Bilig'in Uygur harfli nüshası için de bu örnekte ötümlenmesi olduğunu söylemek mümkün olabilir.

**12. Nöbetleşe kullanım ile ilgili tespitler şu şekildedir:**

Arap harfli Çağatayca metinlerde var olduğu bilinen kelime ve ek sonu “k / ğ” nöbetleşe kullanımı ayırt etmek için Uygur harfli metinlerin genellikle yardımcı olmadığı söylenebilir. Arap harfli Çağatayca metinlerde art ünlülü kelime ve ek sonlarında “k / ğ” nöbetleşe kullanımını yazımda ayırt edebilmekteyiz (sarığ-sarık / sarıĝlıĝ -sarıĝlık). /ğ/ için “gayın”, /k/ için de “kaF” kullanılmaktadır. Arap harfli Çağatayca metinlerde kelime ve ek sonunda ön ünlülü /g/ ve /k/ barındıran kelimelerde nöbetleşe kullanımı ise kelime sonundaki, üzerine gelen ekin ek başı ünsününün ötümsüz olmasından anlamaktayız. (ölüg- ölüğ-tin / ölüğlüğ - ölüğlük-tin) Uygur harfli metinde ise bu kolaylık yoktur. /k/ ve /ğ/ yazımdan ayırt edilememektedir.

**13. Ek başı uyumsuzluğu konusunda tespitlerimiz şu şekildedir:**

Ek başı uyumsuzluğu konusundaki yaklaşımımızı, bunun bir ek uyumsuzluğu mu, yoksa yanlış okuma mı olduğunu belirlemeye yönelik sürdürdük. İncelediğimiz metinlerde ön ünlülü olarak okunan kelimelerden bazılarını düzenli olarak art ünlülü ek geldiğini görürüz (vezir-k<sup>2</sup>a vb.). Her kelimedeki düzenli olarak görülmesi de çok sayıda örnekte ek uyumsuzluğundan bahsetmek mümkündür. Bu durumda, bu kullanımın yanlış okuma değil, müstensih tercihi olduğunu söyleyebiliriz. Ek uyumsuzluğu olduğunu söylediğimiz örneklerde ek başı ünsüzü aslında kelimenin fonetik değerlerini de vermektedir. Kelimeyi kalın mı yoksa ince mi okumamız gerektiği hakkında yardımcı olur (şehr+ka= şahr+ka vb.). Dolayısıyla okunuşu verir ve telaffuzu sunar. Biz, kalıplaşmış imlânın kullanıldığı Arap harfli yazıma aşına olduğumuz için bu kelimeyi “şehr” olarak tanıyoruz ; ama bu yazımda fonetik değerleri görebilmek her zaman mümkün değildir. Kalıplaşmış imla, telaffuzu vermez, muhafazakar bir yapıdadır. Telaffuz imlası ise her dönemde değişebilir.

İşret-ka örneğinde ek başı ünsüzü, hem kelimenin ünlülerini kalın sıradan okumamıza imkan tanır, hem de kelime sonundaki “t” ünsüzünün kalın sıradan olduğunu işaretler. Çünkü Uygur harfli yazımda “t” sesini kalınlık-incecik bakımından ayırt etme olanağımız yoktur. Müstensih, “t” nin kalın sıradan olduğunu yazımda gösteremediği için, ek başı ünsüzünü kalın yazarak kelimenin son sesi olan “t” yi art ünlülü okutmaya çalışır. Dolayısıyla bu gibi örnekler hem telaffuz hem de fonetik bilgisi verir. “Güzel h” için yazımda genellikle ayrı bir işaret bulunmaz ; fakat harf kalın okutulmak istendiğinde , Uygur yazımında sadece “ ha, hı, ka, gı için kullanılan işaretlerden olan “ ˆ , ˆ ” işaretlerinden biri kullanılır. Bu kullanım,

sadece kelimenin art ünlülü ek aldığı durumlarda görülür. “şehri-ga” örneğinde de bu duruma rastlanır. Hem ek, hem de “güzel h” için kullanılan işaret kalın olduğu için; kelimeyi “şahrı-ga” şeklinde okumamız yanlış olmaz. Nitekim Ceval Kaya da yazımda bu kullanımı tercih etmiştir. Bahtiyarname’yi kalıplaşmış imla bilgimize göre okuduğumuz için kelimeyi “şehr” biçiminde okumayı tercih ettik fakat müstensihin farklı işaretlemelerini de gösterdik.

**14.** İncelediğimiz örnekler, “o dönemde yazılanlardan farklı olarak okudukları neydi?” sorusunu cevaplamamıza yardımcı olmaktadır. Arap harflerinde orjinal imla yazılmakta, Uygurcada ise o harf olmadığı için müstensih kendi söyleyişine uygun harfi aramaktadır.

**15.** İslami Dönem’e ait Uygur harfli metinlerin kalıplaşmış mıldan ziyade telaffuzu verdiğini söyleyebiliriz. Alıntı kelimelerde özgün yazıma bağlı kalınmadığını, telaffuza dönüştürülen bir yazım olduğunu söyleyebiliriz. Müstensihlerin yazarken metne müdahalede bulunmuş olabildiklerini düşünüyoruz. Uygur harfleriyle kopya ederken o harflerin olmadığı yerlerde okunuşu vermişlerdir. O yüzden bu metinlere transkripsiyon metinleri diyebiliriz.

**16.** İslami Dönem ile Manihaist-Budist Dönem Uygur harfli metinler arasındaki farklılıklar benzerliklerden daha fazladır. Bu durumda Eski Uygur yazım geleneğinin İslami dönemde devam ettiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir.

#### KAYNAKÇA

- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I metin*. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1959). *Kutadgu Bilig II tercüme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III indeks*. (Eraslan, K. , Serkaya, O. F., Yüce N., Haz.). İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, R. R. (1992). *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Asım, N. (1918). *Hibetü'l- Hakayık*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Çubukcu, M. (2019) . *İslami döneme ait Uygur harfli Türkçe metinlerin yazım özellikleri*. Yayımlanmamış doktora tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.

- Dankoff, R.( 1983). *Yusuf Has Hajib, wisdom of royal glory: A Torko- Islamic Mirror for Princes*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ercilasun, A. B. (2008). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İmin, T. (2013). (Wisdom of Royal Glory) A study on old Uyghur Herat / Vienna version of Kutadgu Bilig (in Uyghur). *Şincan İçtimai Fenler Tetkikati Dergisi*, 3, 114-121.
- İmin, T. (2014). An introduction to the Old Uyghur manuscript written Same Period of time with Vienna version of Kutadgu Bilig(in Uyghur). *Şincan İçtimai Fenler Tetkikati Dergisi*, 3, 138-142.
- İmin, T.( 2014). A Study of old Uyghur Heart version of the Kutadgu Bilig (Transcription, Transliteration, Chinese Translation, Linguistic Analysis and Glossary). Yayınlanmamış doktora tezi. Lanzhou University, Lanzhou.
- Kaya, C. (1996). İslami devreye ait uygur harfli yeni bir eser: Rızvan Şah ile Ruh-afza hikâyesi. *Üçüncü Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* içinde (653-657). Ankara.
- Kaya, C. (2008). *Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh- afza hikâyesi* (giriş, tıpkıbasım, metin, çeviri, notlar ve dizinler). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurişjanov, E. ve Sağındikov B. (1985). Ahmet Yükneki, Akikat Suyı. Almatı.
- Kutadgu Bilig tıpkıbasım I Viyana nüshası* (1942). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kutadgu Bilig tıpkıbasım II Fergana nüshası* (1943). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kutadgu Bilig tıpkıbasım III Mısır nüshası* (1943). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mahmudov, K. (1972). *Ahmad Yuknakning "Hibatu'l- Hakayik" eseri hakida*. Taşkent.
- Mahmudov, K. (1968). *Hibatu'l- Hakayik*. Taşkent.
- Radloff, W. (1890). *Kudatku Bilik facsimile der Uigurischen handschrift der K. K. Hofbibliothek in Wien*. St. Petersburg.



- Sertkaya, O. F. (1977). İslami devrenin Uygur harfli eserlerine toplu bir bakış. *İslami Devrenin Uygur Harfli Eserlerinden Siracü'l-Kulub (Transkripsiyon ve İndeks)* adlı doktora tezinin I-XXXIII. sayfelerinden ayrı basım. Bochum.
- Şçerbak, A. M. (1986). British Museum Or.8193'de kayıtlı Uygur harfli elyazma mecmua ve bunun Özbek filolojisi için önemi (Ahmet Temir, Çev.). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* (1982-1983). 133-140.
- Tömür, H. ve Eyüp, T. (1980). *Atebetü'l-Hakayık*. Pekin.
- Üşenmez, E. (2013). *Kutadgu Bilig Nemengan Fergana Özbekistan nüshası*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları.
- Üşenmez, E. (2014). *Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacib) Herat (Viyanavusturya) nüshası*, Tıpkıbasım. Eskişehir: Eskişehir Valiliği Yayınları.
- Vambéry, A. (1870). *Uigurische sprachmonumente und Kutadgu Bilik*. Uygurca Dil Anıtları ve KB içinde (s. IV-260). Innsbruck.

#### KISALTMALAR

**AH:** Atebetü'l-Hakayık

**AY6:** Altun Yaruk 6. Kitap

**AY7:** Altun Yaruk 7. Kitap

**BN:** Bahtiyarname

**HUAS:** Huastuanift

**İD:** İslami Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinler

**İKPÖ:** İyi Ve Kötü Prens Öyküsü

**KB:** Kutadgu Bilig-Viyana Nüshası

**MB:** Manihaist-Budist Döneme Ait Uygur Harfli Türkçe Metinler

**RRA:** Reşit Rahmeti Arat

**RS:** Rızvan Şah İle Ruh-Afza Hikayesi

**TDK:** Türk Dil Kurumu

**Üİ:** Üç İtigsizler

#### İŞARETLER

### Ünlüler

**a<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /a/  
**a<sup>2</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /a/  
**a<sup>3</sup>** : /e/ yazımıyla gösterilen /a/  
**ā<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /ā/  
**ā<sup>2</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /ā/  
**e<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /e/  
**e<sup>2</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /e/  
**e<sup>3</sup>** : /a/ yazımıyla gösterilen /e/  
**i<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /i/  
**i<sup>2</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /i/  
**ī<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /ī/  
**ī<sup>2</sup>** : Yazıda gösterilen /ī/  
**ë<sup>1</sup>** : /e/ yazımıyla gösterilen /è/  
**è<sup>2</sup>** : /e/ ve /i/ yazımıyla gösterilen /è/

**ë<sup>3</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /è/  
**é<sup>4</sup>** : /i/ yazımıyla gösterilen /è/  
**é<sup>5</sup>** : /a/ yazımıyla gösterilen /è/  
**o<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /o/  
**o<sup>2</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /o/  
**ö<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /ö/  
**ö<sup>2</sup>** : Eksik yazımla gösterilen /ö/  
**ö<sup>3</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /ö/  
**u<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /u/  
**u<sup>2</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /u/  
**ū<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /ū/  
**ū<sup>2</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /ū/  
**ü<sup>1</sup>** : Yazıda gösterilen /ü/  
**ü<sup>2</sup>** : Eksik yazımla gösterilen /ü/  
**ü<sup>3</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /ü/  
**Ünsüzler**

**b<sup>1</sup>** : Uygur yazımında 𐰆 (b,p) ile gösterilen /b/  
**b<sup>2</sup>** : Uygur yazımında 𐰇 (v,f) ile gösterilen /b/  
**c<sup>1</sup>** : Uygur yazımında 𐰈 (c,ç) ile gösterilen /c/  
**ç<sup>1</sup>** : Uygur yazımında 𐰉 (c,ç) ile gösterilen /ç/  
**d<sup>1</sup>** : Uygur yazımında 𐰊 (d) ile işaretlenen /d/  
**d<sup>2</sup>** : Uygur yazımında 𐰋 (t) ile işaretlenen /d/  
**q<sup>1</sup>** : Uygur yazımında 𐰌 (d) ile işaretlenen /d/  
**q<sup>2</sup>** : Uygur yazımında 𐰍 (t) ile işaretlenen /d/  
**q<sup>3</sup>** : Altında 𐰎 işaretine yer verilen Uygur yazımında 𐰏 (d) ile işaretlenen /d/  
**q<sup>4</sup>** : Altında 𐰐 işaretine yer

verilen Uygur yazımında ۱ (d)ile işaretlenen /d/ **f<sup>1</sup>** : Uygur yazımında ۲ (v, f) ile gösterilen /f/ **f<sup>2</sup>** : Uygur yazımında Uygur yazımında ۳ (b,p ) ile gösterilen /f/ **f<sup>4</sup>** : Altında üç noktayla gösterilen, Uygur yazımında ۴ (b,p) ile işaretlenen /f/ **ğ<sup>1</sup>** : Uygur yazımında ۵ ile gösterilen /ğ/ **ğ<sup>2</sup>** : Uygur yazımında ۶ ile gösterilen /ğ/ **ğ<sup>3</sup>**: Uygur yazımında tek noktalı ۷ ile gösterilen /ğ/ **ğ<sup>4</sup>**: Altında ۸ işaretli bulunan Uygur yazımında Uygur yazımında tek noktalı ۹ ile gösterilen /ğ/ **ğ<sup>5</sup>** : Altında ۹ işaretli bulunan Uygur

yazımında Uygur yazımında ۱۰ ile gösterilen /ğ/ **ğ<sup>6</sup>** : Altında ۱۰ işaretli bulunan Uygur yazımında Uygur yazımında ۱۱ ile gösterilen /ğ/ **ğ<sup>7</sup>** : Altında ۱۱ işaretli bulunan, Uygur yazımında ۱۲ ile gösterilen /ğ/ **h<sup>1</sup>** : Uygur yazımında /e/ yazımıyla gösterilen /h/ **h<sup>2</sup>** : Altında ۱۳ işaretli bulunan, Uygur yazımında /e/ yazımıyla gösterilen /h/ **h<sup>3</sup>** : Altında ۱۴ işaretli bulunan, yazıda gösterilmeyen /h/ **h<sup>4</sup>** : Altında üç nokta bulunan, yazıda gösterilmeyen /h/ **h<sup>5</sup>** : Yazıda gösterilmeyen /h/ **h<sup>6</sup>** : Altında ۱۵ işaretli bulunan, Uygur yazımında /e/

yazımıyla gösterilen /h/ **h<sup>7</sup>** : Altında ۱۶ işaretli bulunan, Uygur yazımında ۱۷ ile gösterilen /h/ **h<sup>8</sup>** : Altında ۱۸ işaretli bulunan, Uygur yazımında ۱۹ ile gösterilen /h/ **h<sup>9</sup>** : Uygur yazımında ۲۰ ile gösterilen /h/ **h<sup>10</sup>** : Uygur yazımında ۲۱ ile gösterilen /h/ **h<sup>1</sup>** : Uygur yazımında ۲۲ ile gösterilen /h/ **h<sup>2</sup>** : Uygur yazımında ۲۳ ile gösterilen /h/ **h<sup>4</sup>** : Uygur yazımında /e/ yazımıyla gösterilen /h/ **h<sup>5</sup>** : Altında ۲۴ işaretli bulunan, Uygur yazımında /e/ yazımıyla gösterilen /h/ **h<sup>6</sup>** : Altında ۲۵ işaretli bulunan, Uygur yazımında ۲۶ ile gösterilen /h/ **h<sup>7</sup>** : Altında ۲۷ işaretli bulunan,

Uygur yazımında gösterilmeyen /h/  
**h<sup>8</sup>** : Altında ç işareti bulunan, Uygur yazımında ۞ ile gösterilen /h/  
**h<sup>9</sup>** : Altında ç işareti bulunan, Uygur yazımında tek noktalı ۞ ile gösterilen /h/  
**h<sup>10</sup>**: Altında ۞ işareti bulunan, Uygur yazımında ۞ ile gösterilen /h/  
**h<sup>11</sup>** : Altında ç işareti bulunan, Uygur yazımında gösterilmeyen /h/  
**h<sup>13</sup>**: Altında ۞ işareti bulunan, Uygur yazımında gösterilmeyen /h/  
**h<sup>1</sup>** : Uygur yazımında ۞ ile gösterilen /h/  
**h<sup>2</sup>** : Uy<sup>3</sup>gur yazımında ۞ ile gösterilen /h/  
**h<sup>3</sup>** : Uygur yazımında tek noktalı ۞ ile gösterilen /h/

**h<sup>5</sup>** : Altında خ işareti bulunan, Uygur yazımında ۞ ile gösterilen /h/  
**h<sup>6</sup>** : Altında ç işareti bulunan, Uygur yazımında /e/ ile gösterilen /h/  
**h<sup>7</sup>** : Uygur yazımında gösterilmeyen /h/  
**h<sup>8</sup>** : Altında ç işareti bulunan, Uygur yazımında gösterilmeyen /h/  
**h<sup>9</sup>** : Altında ۞ işareti bulunan , Uygur yazımında gösterilmeyen /h/  
**h<sup>10</sup>** : Altında ç işareti bulunan, Uygur yazımında ۞ ile gösterilen / h/  
**h<sup>11</sup>** : Altında ع işareti bulunan, Uygur yazımında ۞ ile gösterilen / h/  
**h<sup>12</sup>** : Altında ۞ işareti bulunan , Uygur yazımında /e/ ile gösterilen /h/

**h<sup>13</sup>** : Altında ۞ işareti bulunan , Uygur yazımında ۞ ile gösterilen / h/  
**k<sup>1</sup>** : Uygur yazımında ۞ ile gösterilen /k/  
**k<sup>2</sup>** : Uygur yazımında ۞ ile gösterilen /k/  
**k<sup>3</sup>** : Uygur yazımında tek noktalı ۞ ile gösterilen /k/  
**k<sup>4</sup>** : Altında ق işareti bulunan, Uygur yazımında ۞ ile gösterilen /k/  
**k<sup>5</sup>** : Altında و işareti bulunan, Uygur yazımında ۞ ile gösterilen /k/  
**k<sup>6</sup>** : Altında ç işareti bulunan, Uygur yazımında /e/ ile gösterilen /k/  
**n<sup>1</sup>** : Uygur yazımında noktasız işaretlenen /n/  
**n<sup>2</sup>** : Uygur yazımında noktalı işaretlenen /n/  
**ñ<sup>1</sup>** : Uygur yazımında

noktasız  
işaretlenen /ŋ/  
ŋ<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında  
noktalı  
işaretlenen /ŋ/  
p<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ  
(b,p) ile  
gösterilen /p/  
s<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /s/  
s<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında iki  
noktalı ۋ ile  
gösterilen /s/  
s<sup>4</sup> : Altında س  
işareti bulunan,  
Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /s/  
s<sup>6</sup> : Altında ز  
işareti bulunan,  
Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /s/  
ş<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /ş /  
ş<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında iki  
noktalı ۋ ile  
gösterilen /ş/  
ş<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /ş/  
ş<sup>4</sup> : Altında ش  
işareti bulunan,  
Uygur

yazımında ۋ ile  
gösterilen /ş/  
ş<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /ş/  
ş<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında iki  
noktalı ۋ ile  
gösterilen /ş/  
t<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ (t)  
ile işaretlenen  
/t/  
t<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında ۋ  
(d)ile  
işaretlenen /t/  
t<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ (t)  
ile işaretlenen  
/t/  
t<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında ۋ  
(d)ile  
işaretlenen /t/  
v<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ  
(v,f ) ile  
gösterilen /v/  
v<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında ۋ  
(b,p) ile  
gösterilen /v/  
v<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ  
(v,f ) ile  
gösterilen /v/  
v<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında ۋ

(b,p) ile  
gösterilen /v/  
z<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /z/  
z<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında tek  
noktalı ۋ ile  
gösterilen /z/  
z<sup>3</sup> : Uygur  
yazımında ۋ  
gösterilen /z/  
z<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /z/  
z<sup>3</sup> : Uygur  
yazımında ۋ  
(d)ile  
işaretlenen /z/  
z<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /z/  
z<sup>2</sup> : Uygur  
yazımında tek  
noktalı ۋ ile  
gösterilen /z/  
z<sup>4</sup> : Uygur  
yazımında ۋ (t)  
ile işaretlenen  
/z/  
z<sup>1</sup> : Uygur  
yazımında ۋ ile  
gösterilen /z/  
c<sup>0</sup> : Yazımında  
gösterilmeyen  
/c /  
c<sup>1</sup> : Üstünde tek  
nokta bulunan,

yazımda gösterilmeyen /ʕ/ ◌ <sup>2</sup> : Altında tek nokta bulunan, yazımda gösterilmeyen /ʕ/ ◌ <sup>3</sup> : Uygur yazımında /e/ ile gösterilen /ʕ/ ◌ <sup>4</sup> : Üzerinde › işareti bulunan, yazımda gösterilmeyen /ʕ/ ◌ <sup>5</sup> : Altında ξ işareti bulunan, yazımda gösterilmeyen /ʕ/ ◌ <sup>6</sup> : Altında ξ işareti bulunan, Uygur yazımında /e/ ile gösterilen	/ʕ/ ◌ <sup>7</sup> : Altında ξ işareti bulunan, Uygur yazımında ū ile gösterilen /ʕ/ ◌ <sup>8</sup> : Uygur yazımında ū ile gösterilen /ʕ/ ◌ <sup>9</sup> : Altında ξ işareti bulunan, üzerinde ◌ <sup>◦</sup> işareti bulunan, yazımda gösterilmeyen /ʕ/ ◌ <sup>10</sup> : Altında ξ işareti bulunan, Uygur yazımında ū ile gösterilen /ʕ/ ◌ <sup>11</sup> : Uygur yazımında ū ile gösterilen /ʕ/ ◌	◌ <sup>13</sup> : Uygur yazımında y ile gösterilen /ʕ/ ◌ <sup>14</sup> : Altında ξ ve ı işareti bulunan, yazımda gösterilmeyen /ʕ/ ◌ <sup>1</sup> : Uygur yazımında /e/ ile gösterilen /ʕ/ ◌ <sup>2</sup> : Uygur yazımında /y/ ile gösterilen /ʕ/ ◌ <sup>3</sup> : Yazımda gösterilmeyen /ʕ/ ◌ <sup>4</sup> : Uygur yazımında /y/ ile gösterilen /ʕ/ ◌ <sup>5</sup> : Uygur yazımında /v/ ile gösterilen /ʕ/ ◌
--	--	---